

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

στ. 1-191

Η Ελένη και το είδωλό της

«Καὶ δοκεῖ μ' ἔχειν, κενὴν δόκησιν, οὐκ ἔχων»
(στ. 35-36, μφρ. στ. 42-43)

ΠΛΟΚΗ

- Η προϊστορία της δράσης
- Το παρόν της Ελένης
- Ο ερχομός του Τεύκρου
- Τα νέα από την Ελλάδα και την Τροία

ΘΕΜΑΤΑ

- Η «καινή» Ελένη του Ευριπίδη
- Η τραγική θέση των ηρώων
- Το «είναι» και το «φαίνεσθαι»
- Οι νικητές: θύματα του πολέμου

Θέατρο
Θεατές
Υποκριτής

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	
1η ΣΚΗΝΗ 1-82	2η ΣΚΗΝΗ 83-191
Ελένη	Τεύκρος – Ελένη

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 1-82)

ΕΛΕΝΗ	Να ο Νείλος ¹ με τις όμορφες νεράιδες, που αυτός κι όχι βροχή του Δία μουσκεύει τους κάμπους της Αιγύπτου, όταν τα χιόνια λιώνουν. ² Εδώ βασίλευε ο Πρωτέας ³ της χώρας κυβερνήτης, όσο ζούσε,	5
	στο νησί Φάρο ⁴ κατοικώντας. Πήρε γυναίκα μια Νηρηίδα ⁵ , την Ψαμάθη, που άντρα τον Αιακό πρωτύτερα είχε. Μεσ στα παλάτια αυτά γεννάει δύο τέκνα, το Θεοκλύμενο, γιατί σεβόταν	10
	στη ζωή του τους θεούς, ⁶ κι ένα κορίτσι ευγενικό, καμάρι της μητέρας, που Ειδώ ⁷ την έλεγαν, μικρή όταν ήταν στην ώρα όμως σαν έφτασε για γάμο, την είπαν Θεονόη, ⁸ γιατί τα θεία,	15
	μελλούμενα και τωρινά, τα ήξερε όλα· μια τέτοια έλαβε χάρη απ' το Νηρέα τον πρόγονό της. Ο δικός μου τόπος η Ξακουστή 'ναι Σπάρτη και πατέρας ο Τυνδάρεως· μια φήμη ωστόσο λέει πως παίρνοντας ο Δίας θωριά κύκνου, πέταξε προς τη μάνα μου, τη Λήδα,	20
	κάποιον αϊτό για να ξεφύγει τάχα, κι έτσι μαζί της δολερά έχει σμίξει, αν είναι αλήθεια. ⁹ Ελένη τ' όνομά μου. ¹⁰	25

Ο ΤΟΠΟΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

- Πού βρίσκεται η Ελένη;
- Ποιοι είναι οι άρχοντες του τόπου;

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ
ΤΗΣ ΗΡΩΙΔΑΣ

- Ποια είναι η καταγωγή της;

ΣΧΟΛΙΑ

1. Η σύνδεση μιας χώρας, μιας περιοχής, μιας πόλης με το ποτάμι της είναι τυπική έκφραση στην τραγωδία. Για παράδειγμα: Τροία-Σκάμανδρος ή Σιμόεις, Σπάρτη-Ευρώτας. Έτσι κι εδώ η Αίγυπτος συνδέεται με το Νείλο.
2. Ο Ευριπίδης ακολουθεί τη θεωρία του φιλόσοφου Αναξαγόρα, ότι οι πλημμύρες του Νείλου οφείλονται στην τήξη του χιονιού στα βουνά, νότια της Αιγύπτου, το καλοκαίρι.
3. Στον Όμηρο ο Πρωτέας ήταν θαλάσσια θεότητα. Ο Ευριπίδης όμως τροποποιεί στο σημείο αυτό το μύθο και τον παρουσιάζει ως θνητό βασιλιά.
4. Η Φάρος είναι ένα νησί που βρίσκεται κοντά στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.
5. Νηρηίδες: θεότητες της θάλασσας. Πατέρας τους ήταν ο Νηρέας, θεός με μαντικές ικανότητες.
6. Θεοκλύμενος = αυτός που σέβεται στη ζωή του τους θεούς (σύμφωνα με την ετυμολογία της λέξης: θεός + κλύω = ακούω) ή αυτός που έγινε ονομαστός από θεϊκή εύνοια (σύμφωνα με την ετυμολογία: θεός + κλύμενος = διάσημος). Υποστηρίζεται από κάποιους μελετητές ότι η φράση *γιατί σεβόταν στη ζωή του τους θεούς* δεν υπήρχε στο κείμενο του Ευριπίδη, αφού η συμπεριφορά του Θεοκλύμενου δε συμφωνεί με το περιεχόμενο της φράσης αυτής. Ίσως να την παρενέβαλε κάποιος ηθοποιός.
7. Είναι το καϊδευτικό όνομα της *Εϊδοθέας*. Εϊδοθέα σημαίνει είτε αυτή που έχει τη μορφή μιας θεάς (στα αρχαία *εἶδος* = μορφή), άρα και την ομορφιά της, είτε αυτή που γνωρίζει τα θεϊκά πράγματα (*ἡ τὰ θεῖα εἶδυϊα*).
8. Θεονόη (θεός + νοῦς) = αυτή που καταλαβαίνει τα θεία.
9. Η Ελένη, και μέσα από τα λόγια της ο Ευριπίδης, αμφισβητεί τη μυθολογική παράδοση σχετικά με την καταγωγή της.
10. Υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές για την προέλευση του ονόματος Ελένη. Δύο από αυτές είναι: α) από τη ρίζα *ελ* – του ρήματος *αἰρῶ* = κυριεύω, καταστρέφω, β) από το ουσιαστικό *έλένη* ή *έλάνη* = λαμπάδα, οπότε το Ελένη θα σήμαινε φως, λάμψη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Πριν από την παράσταση

Η παράσταση αρχίζει

Η παράσταση αρχίζει... Οι Αθηναίοι έχουν ανηφορίσει στο θέατρο του Διονύσου, για να παρακολουθήσουν την Ελένη του Ευριπίδη. Περιμένουν γεμάτοι προσμονή. Η φήμη που απλώθηκε στην πόλη από όλους όσους παρακολούθησαν τον προάγωνα* είναι πως θα βρεθούν μπροστά σε μια διαφορετική Ελένη.

Το μουρμουρητό καταλαγιάζει...

- Μια γυναίκα εμφανίζεται μόνη της σε έναν άγνωστο για μας τόπο. Ως θεατές χρειαζόμαστε στοιχεία, για να αναγνωρίσουμε την ηρωίδα, να καταλάβουμε πού βρίσκεται και τι της συμβαίνει. Ποια είναι αυτά τα στοιχεία; Από πού τα αντιλούμε;

Η Ελένη (Τζένη Γαϊτανοπούλου, Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου, 1993, σκην. Ν. Χαράλαμπος)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Βρισκόμαστε στο πρώτο μέρος του Προλόγου. Ο Πρόλογος* αποτελεί ένα, το πρώτο, από τα *κατὰ ποσὸν μέρη** της τραγωδίας και εισάγει το θεατή στο έργο.
 - Ας διερευνήσουμε τη λειτουργία του ως προς την ενημέρωση του θεατή για:
 - α) την προϊστορία της δράσης, β) τον τόπο, γ) τα πρόσωπα.
- Αξίζει να σταθούμε σε δύο από τα πρόσωπα, στα οποία αναφέρεται η ηρωίδα: το Θεοκλύμενο και τη Θεονόη. Τα δύο παιδιά του Πρωτέα, ο Θεοκλύμενος και η Θεονόη, είναι επινοήσεις του Ευριπίδη. Ο ποιητής διαχειρίζεται τη μυθική παράδοση όπως τον εξυπηρετεί καλύτερα στην κατασκευή της δικής του «ιστορίας».
 - Ποιες προσδοκίες σου δημιουργούνται για τη δράση αυτών των ηρώων στο δράμα, με βάση και την ετυμολογία των ονομάτων τους;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Ο ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΝΟΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Με το άνοιγμα της αυλαίας, βρίσκονται στη σκηνή η Μήδεια κι η Παραμάνη ακουμπισμένες καταγής, μπροστά σε μια χειράμαξα-σπίτη. Από μακριά, ανεπαίσθητες μουσικές και τραγούδια. Κι οι δυο τους ακούνε.

ΜΗΔ. Την ακούς;

ΠΑΡ. Ποια;

ΜΗΔ. Την ευτυχία. Αλητεύει.

ΠΑΡ. Τραγουδάνε στο χωριό. Μπορεί να 'χουνε γιορτή στα σπίτια τους, σήμερα.

ΜΗΔ. Μισώ τις γιορτές τους. Μισώ τη χαρά τους.

ΠΑΡ. Δεν είμαστ' από δω. (Μικρή σιγή) Στα δικά μας τα μέρη, γιορτάζουμε νωρίτερα. [...] Τι όμορφα που είν' τα παλικάρια της Κολχίδας όταν παλεύουν!

ΜΗΔ. Σώπα. [...]

ΠΑΡ. Α! εγώ είμαι γριά κι είναι πολύ μακρύς ο δρόμος...

Γιατί; Γιατί φύγαμε, Μήδεια;

ΜΗΔ. (Κραυγάζει) Φύγαμε, γιατί αγαπούσα τον Ιάσωνα, γιατί για χάρη του έκλεψα τον πατέρα μου, γιατί για χάρη του σκότωσα τον αδερφό μου! Σώπα καλή γυναίκα, σώπα! Νομίζεις πως είν'ωραίο να λέμε πάντα τα ίδια;

ΠΑΡ. Ζούσες σ' ένα ολόχρυσο παλάτι και τώρα καθόμαστ' εδώ, γερμένες στο χώμα σα δυο ζητιάνες, μπρος σ' αυτή τη φωτιά που σβήνει διαρκώς.

Ζ. Ανούγ, Μήδεια (μτφρ. Φ. Κονδύλης)

(Από το Ζ. Ανούγ, Μήδεια – Ιεζάβελ, Βιβλιοπωλείον «Αδωδώνη»)

* Οι λέξεις με το σύμβολο αυτό (*) επεξηγούνται και στο Λεξικό Όρων της Αρχαίας Ελληνικής Τραγωδίας (σσ. 142-144).

Τα βάσανά μου θα σας ιστορήσω.
 Οι τρεις θεές, η Κύπριδα¹¹ κι η Ήρα
 κι η Αθηνά, του Δία η θυγατέρα,
 σε μια βραχοσπηλιά πήγαν της Ίδης¹²
 την πιο όμορφη να κρίνει ο Πάρης. Όμως 30
 την ομορφιά μου τάζοντάς του¹³ η Κύπρη
 –αν όμορφο λογιέται¹⁴ ό,τι σου φέρνει
 τη δυστυχία– και ταίρι του πως θα 'μαι,
 κερδίζει το βραβείο. Και της Ίδης
 αφήνοντας τις στάνες φτάνει ο Πάρης 35
 γοργά στη Σπάρτη, για να με κερδίσει.
 Οργιστήκ' η Ήρα που έτσι τη νίκησαν
 κι εμπόδισε το γάμο μου μ' εκείνον.
 Στου Πρίαμου το γιο δε δίνει εμένα,
 παρά το είδωλό μου, φτιάχνοντάς το 40
 σαν πλάσμα ζωντανό από τον αιθέρα
 κι αυτός θαρρεί πως μ' έχει –κούφια ιδέα–¹⁵
 ενώ δε μ' έχει καν. Έπειτα οι γνώμες
 του Δία¹⁶ στα πάθη αυτά σωριάσαν κι άλλα
 γιατί σήκωσε πόλεμο αναμέσο 45
 στη χώρα των Ελλήνων και στους δόλιους
 τους Τρωαδίτες, για να ξαλαφρώσει
 τη μάνα γη απ' το πλήθος των ανθρώπων
 κι ο πιο μεγάλος άντρας της Ελλάδας¹⁷
 να γίνει ξακουστός.¹⁸ Εγώ βραβείο 50
 παλικαριάς στους Έλληνες και Τρώες
 ποτέ δεν ήμουν, ήταν τ' όνομά μου.
 Με πήρε στις πτυχές ο Ερμής του αιθέρα
 και σκεπασμένη σε θαμπή νεφέλη
 –δε μ' άφησε χωρίς φροντίδα ο Δίας– 55
 μ' έφερε στου Πρωτέα εδώ τα σπίτια,
 κρίνοντας πως αυτός απ' όλους ήταν
 πιο γνωστικός κι αγνό το γάμο μου έτσι
 για το Μενέλαο θα κρατούσα. Τώρα

ΤΑ ΒΑΣΑΝΑ
 ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ
 ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

- ▶ Πώς άρχισαν τα βάσανά της;
- ▶ Πώς αντέδρασε η Ήρα στην κρίση του Πάρη;
- ▶ Πώς βρέθηκε η Ελένη στην Αίγυπτο;

ΣΧΟΛΙΑ

11. *Κύπριδα* ονομάζεται η Αφροδίτη, θεά της ομορφιάς, επειδή σύμφωνα με την παράδοση αναδύθηκε από τη θάλασσα της Κύπρου.
12. Βουνό της Μ. Ασίας κοντά στην Τροία. Εκεί ζούσε ο Πάρης ως βοσκός, όταν οι τρεις θεές του ζήτησαν να δώσει το μίλο της Έριδας στην ομορφότερη.
13. Η Ελένη εμφανίζεται εδώ σαν ένα απλό πιόνι στα σχέδια της θεάς. Στη συνέχεια εκφράζει απέχθεια για την ομορφιά της, καθώς θεωρεί ότι στην περίπτωση της το χαρακτηριστικό αυτό προκαλεί δυστυχία.
14. *λογιέται* = θεωρείται.
15. Στο πρωτότυπο *κενή δόκησις* (< *δοκεῖ* = φαίνεται): εικασία, γνώμη, φαντασία.
16. Η δυστυχία της Ελένης δεν οφείλεται μόνο στην οργή της Ήρας, αλλά συνέβαλαν και τα σχέδια του Δία.
17. Εννοεί τον Αχιλλέα.
18. Εδώ γίνεται μια διάκριση ανάμεσα στην αιτία και την πρόφαση του πολέμου: η Ελένη είναι μόνο η πρόφαση, ενώ πραγματική αιτία είναι το σχέδιο του Δία.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Ο υποκριτής που υποδύεται την Ελένη με την έναρξη του δράματος καλείται να αποδώσει έναν εκτενή μονόλογο, που θεωρείται στατικός και αντιθεατρικός, εφόσον χαρακτηριστικό γνώρισμα κάθε θεατρικού έργου είναι η δράση και όχι η απαγγελία (βλ. και ορισμό της τραγωδίας από τον Αριστοτέλη: *δρώντων και ού δι' απαγγελίας*).
 - Με ποιους τρόπους φαντάζεσαι ότι ο υποκριτής θα προσπαθούσε να κινήσει το ενδιαφέρον των θεατών;

Ελένη (Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- *Τι να την κάνω / τη ζωή πια;* αναρωπιέται η Ελένη.
 - Ποιοι λόγοι, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, την οδήγησαν σε αυτή την τραγική παραίτηση;
 - Ως θεατής / αναγνώστης της τραγωδίας πώς αισθάνεται κανείς ακούγοντάς την; Πιστεύεις πως αρχίζει να βιώνει ό,τι ο Αριστοτέλης ονόμαζε *ἔλεος** και *φόβος**;
- Την εποχή του Ευριπίδη οι άνθρωποι, ζώντας σε καιρούς αναστάτωσης και πολέμου, μεταβολών αιφνιδίων και απρόσμενων, αισθάνονται ότι δεν ελέγχουν τη μοίρα τους, δεν επικρατεί πάντα το δίκαιο, δεν αμείβονται πάντα οι καλοί ούτε τιμωρούνται πάντα οι κακοί.
 - Πιστεύεις ότι η αντίληψη αυτή περνάει και στην ιστορία της Ελένης, όπως αρχίζει σιγά σιγά να τη σπίνει ο τραγικός ποιητής;
 - Θα μπορούσε μια τέτοια αντίληψη να μας συγκινήσει ακόμα και σήμερα;

Ελένη (Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Ο Πάρις παίρνει την Ελένη.
Ανάμεσά τους ο Έρωτας
(ερυθρόμορφο αγγείο του 5ου αι. π.Χ.)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Η ΕΝΟΧΗ ΕΛΕΝΗ

ΑΝΤΡΟΜΑΧΗ. Ω του Τυνδάρεου
βλαστάρι, κόρη εσύ του Δία δεν είσαι,
από πολλούς θα φύτρωσες πατέρες,
απ' τον Αλάστορα,¹ ύστερ' απ' το Φθόνο,
το Φόνο και το Θάνατο κι απ' όσα
η γη θρέφει κακά· δε θα πιστέψω

ποτέ πως σ' έχει κάμει ο Δίας, εσένα,
λάμια τόσων Ελλήνων και βαρβάρων.
Α να χαθείς! Απ' τα όμορφα σου μάτια
βγήκε η φριχτή καταστροφή, η ρημάχτρα
των ξακουσμένων κάμπων της Φρυγίας.

Ευριπίδης, *Τρωαδίτισσες*, στ. 766-773
(μτφρ. Θ. Σταύρου)

(Από το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*,
Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

1. Αλάστορας: δαίμονας της εκδίκησης, εκδικητής

βρίσκομαι εδώ κι ο δόλιος μου άντρας πήγε, 60
μαζεύοντας στρατό, στις Τροίας τα κάστρα
ζητώντας να με πάρει πίσω. Κι έχουν
στον Σκάμαντρο¹⁹ καθεί το ρέμα πλήθος
ψυχές για μένα· κι ενώ τόσα πάθη 65
τράβηξα, από παντού ακούω κατάρες,²⁰
προδότερα με λογιάζουνε του αντρός μου
κι αιτία για να μπλέξουνε σε μέγα
πόλεμο οι Έλληνες. Τι να την κάνω
τη ζωή πια; Ο Ερμής αυτόν το λόγο 70
μου είπε:²¹ στη δοξασμένη εγώ τη Σπάρτη
θα ζήσω με τον άντρα μου και πάλι,
που θα το μάθει πως ποτέ δεν πήγα
στην Τροία στο κρεβάτι κάποιου ξένου.
Κι όσο ο Πρωτέας έβλεπε τον ήλιο, 75
κανείς για γάμο δε μιλούσε· μα όταν
μπήκε στη σκοτεινιά της γης εκείνος,
γυναίκα με ζητά ολοένα ο γιος του.
Τον άντρα μου τιμώντας, στον Πρωτέα
το μήνμα ετούτο ικέτισσα προσπέφτω,²²
καθάρια να κρατήσει την τιμή μου. 80
Γιατί, αν κακό όνομα έχω στην Ελλάδα,
το σώμα μου η ντροπή να μη μολύνει.

ΤΑ ΒΑΣΑΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ

- ▶ Σε ποια κατάσταση
βρίσκεται τώρα η Ελένη;
- ▶ Ποια είναι η μοναδική της
ελπίδα;
- ▶ Τι απειλεί τώρα την Ελένη
και πώς εκείνη
το αντιμετωπίζει;

ΣΧΟΛΙΑ

19. Ποτάμι κοντά στην Τροία.
20. Οι κατάρες προς την Ελένη αποτελούν κοινό τόπο στην αρχαία ελληνική γραμματεία, ένα δηλαδή μοτίβο επαναλαμβανόμενο.
21. Η αναφορά της Ελένης στην προφητική υπόσχεση του Ερμή έρχεται ως απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση, για να δείξει δηλαδή πώς άντεξε ως τώρα τα δεινά της.
22. Καταφεύγοντας η Ελένη στο μήνμα του Πρωτέα, που θεωρείται από το Θεοκλύμενο χώρος ιερός, εξασφαλίζει άσυλο. Εδώ αναφέρεται πρώτη φορά το μήνμα του Πρωτέα, το οποίο θα παίξει σημαντικό ρόλο στο δράμα.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Το κείμενο που μελετάμε γράφτηκε για να παρασταθεί, οπότε ενσωματώνονται σε αυτό και σκηνογραφικές πληροφορίες.
 - Αν ήσουν σκηνογράφος, ποια στοιχεία θα αντλούσες και πώς θα τα αξιοποιούσες, για να σχεδιάσεις το σκηνικό της παράστασης;
 - Ας μην ξεχνάμε όμως ότι οι σκηνογράφοι πολλές φορές δεν ακολουθούν πιστά τις «οδηγίες» του κειμένου. Φαίνεται κάτι τέτοιο στις διπλανές φωτογραφίες;

Σκηνικό για παράσταση της Ελένης (Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκηνογρ. Δ. Φωτόπουλος)

Σκηνικό με κάτοπτρα για παράσταση της Ελένης (Αμφιθέατρο, 1999)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Στον κόσμο της *Ελένης* θα διαπιστώσουμε σιγά σιγά ότι τίποτε δεν είναι όπως αρχικά φαίνεται και όλοι σχεδόν οι ήρωες βιώνουν λιγότερο ή περισσότερο τις συνέπειες κάποιας πλάνης. Στο πρώτο μέρος του Προλόγου κυρίαρχη είναι η αντίθεση ανάμεσα στην πραγματική Ελένη (*είναι*), που βρίσκεται στην Αίγυπτο, και το είδωλό της (*φαίνεται*), που βρέθηκε στην Τροία. Η αντίθεση ανάμεσα στο *είναι* και το *φαίνεται*, που απηχεί προβληματισμούς της εποχής, είναι καθοριστική για τη ζωή της Ελένης και θα ρυθμίσει, ως ένα βαθμό, την εξέλιξη του έργου.
 - Ας εντοπίσουμε σημεία του κειμένου, στα οποία γίνεται σαφής αυτή η αντίθεση.
- Ο μονόλογος της Ελένης τελειώνει με μια αντίθεση: από τη μια η προσδοκία ότι θα ζήσει ευτυχισμένη με το Μενέλαο, όπως διαβεβαίωσε ο Ερμής, και από την άλλη ο φόβος ότι θα εξαναγκαστεί να παντρευτεί το Θεοκλύμενο.
 - Τι νιώθεις να βαραίνει περισσότερο; Η ελπίδα ή ο φόβος;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Η ΜΑΤΙΑ ΜΙΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΗΘΟΠΟΙΟΥ

Από την πλευρά μου καθορίζω την ερμηνεία ήδη από τον πρόλογο, έναν πρόλογο με ξεχωριστό ενδιαφέρον, που αναφέρει γύρω στις 17 φορές τη λέξη «εγώ». Και είναι μια πρόκληση αυτή η μελέτη του εγώ, της ταυτότητάς μου ως Ελένης. Διότι εκείνη που βγαίνει και παίζει δεν είναι το είδωλο, το σύννεφο, το αέρινο κατασκευάσμα της Ήρας. Κάνει ένα παιχνίδι: θέλει η ίδια να τοποθετήσει τον εαυτό της ενώπιον του κοινού. Και τα κάτοπτρα του σκηνικού συμβάλλουν σε αυτό το παιχνίδι της: η Ελένη της σάρκας και των οστών, η Ελένη του ειδώλου.

Λίδα Τασοπούλου (η Ελένη στην παράσταση του Αμφιθεάτρου), σε συνέντευξή της στον ημερήσιο Τύπο (Το Βήμα, 18/07/1999)

Ελένη (Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελιάτος)

2η ΣΚΗΝΗ (στ. 83-191)

ΤΕΥΚΡΟΣ ¹	Το κάστρο ετούτο ποιος εξουσιάζει; Γιατί, από τις στοές και τους ωραίους θριγκούς ² που το κυκλώνουν, για παλάτι άρχοντα πλούσιου μπορείς να το νομίσεις. ³ Άα! ⁴	85	Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ – Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ
	Θεοί, ποιαν όψη αντίκρισα; Κοιτάζω την πολυμίσητη θωριά κακούργας γυναίκας, που ξεκλήρισε κι εμένα κι όλους τους Αχαιούς. Άμποτε να 'χεις την έχθρα των θεών που τόσο μοιάζεις με την Ελένη. Κι αν σε ξένη χώρα δε βρισκόμουν, ⁵ με τούτη τη σαΐτα που αλάθευτα χτυπά θ' αφανιζόσουν, για να γευτείς αυτή τη χάρη, αφού είσαι παρόμοια με του Δία τη θυγατέρα.	90	▶ Πώς αντιδρά ο ξένος όταν βλέπει την Ελένη;
ΕΛΕ.	Γιατί, δυστυχισμένε, όποιος και να 'σαι, μ' αποστράφηκες έτσι και μου δείχνεις μίσος για τα δεινά που 'φερε κείνη;	95	▶ Ποιος είναι ο ξένος κι από πού έρχεται;
ΤΕΥ.	Έσφαλα· η οργή με συνεπήρε πιότερο απ' όσο θα 'πρεπε· η Ελλάδα βαθιά μισεί, να ξέρεις, την Ελένη· συχώρα με, κυρά, γι' αυτά τα λόγια.	100	▶ Πώς βρέθηκε στην Αίγυπτο;
ΕΛΕ.	Ποιος είσαι και από ποια χώρα εδώ φτάνεις;	105	
ΤΕΥ.	Ένας από τους Έλληνες τους δόλιους.		
ΕΛΕ.	Γι' αυτό λοιπόν δε στέργεις ⁶ την Ελένη. Ποιος είσαι κι από πού; Ποιος ο γονιός σου;		
ΤΕΥ.	Με λένε Τεύκρο, γιος του Τελαμώνα, και Σαλαμίνα η γη που μ' έχει θρέψει.	110	
ΕΛΕ.	Στον τόπο εδώ του Νείλου τι γυρεύεις;		
ΤΕΥ.	Με διώξαν οι δικοί μου απ' την πατρίδα.		
ΕΛΕ.	Θα' σαι δυστυχισμένος· ποιος σε διώχνει;		
ΤΕΥ.	Ποιος άλλος; Ο πατέρας Τελαμώνας.		
ΕΛΕ.	Γιατί; Κάποιο κακό θα 'ναι η αιτία.	115	
ΤΕΥ.	Στην Τροία εκάθη ο Αίας, ο αδελφός μου.		
ΕΛΕ.	Πώς; Δεν εκάθη απ' το δικό σου χέρι; ⁷		
ΤΕΥ.	Ρίχτηκε στο σπαθί του κι εσκοτώθη.		
ΕΛΕ.	Μανία τον ήυρε; Αλλιώς δε θα τολμούσε.		
ΤΕΥ.	Ξέρεις το τέκνο του Πηλέα, τον Αχιλλέα;	120	

ΣΧΟΛΙΑ

1. Ήρωας του τρωικού μυθολογικού κύκλου, ξακουστός τοξότης.
2. Το τμήμα του κπρίου που βρίσκεται ανάμεσα στα κιονόκρανα και τη στέγη.
3. Οι ήρωες του Ευριπίδη συνηθίζουν να περιγράφουν επιβλητικά κτίρια· ίσως αυτό να αποτελεί σκηνογραφική υπόδειξη ή να έχει σχέση με τη φτωχή σκηνογραφία του θεάτρου του 5ου αι. π.Χ. και την προσπάθεια του ποιητή να κινήσει τη φαντασία του θεατή.
4. Τώρα που ο Τεύκρος αντιλαμβάνεται την παρουσία της Ελένης, αισθάνεται κατάπληξη λόγω της ομοιότητάς της με τη μισητή του «Ελένη».
5. Η παρουσία σε μια ξένη χώρα μπορεί βέβαια να προσφέρει στον ξένο προστασία και άσυλο, από την άλλη όμως ο ξένος έχει την υποχρέωση να σέβεται τη χώρα στην οποία βρίσκεται και τους κατοίκους της.
6. *στέργεις* = αγαπάς, συμπαθείς.
7. Η Ελένη αναρωτιέται μήπως ο Τεύκρος ήταν αδελφοκτόνος και γι' αυτό τον έδιωξε ο πατέρας του Τελαμώνας.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Από την Ελένη μάθαμε την προϊστορία της δράσης και ακούσαμε τα βράσιά της. Υπάρχουν ωστόσο ακόμη κενά. Τι να έγινε άραγε στην Τροία; Πού να βρίσκεται ο Μενέλαος; Αχαιοί και Τρωαδίτες συνεχίζουν να την καταριούνται ως υπαίτια του πολέμου;

- Το νέο πρόσωπο που εμφανίζεται αναπάντεχα στη σκηνή ίσως μας καλύψει αυτά τα κενά.
 - Με ποιον τρόπο μαθαίνουμε ποιος είναι;
 - Με βάση το κείμενο, πώς φαντάζεσαι τη σκευή* του;
 - Ας παρατηρήσουμε την παράπλευρη απεικόνιση του Τεύκρου. Σε ποια χαρακτηριστικά επιμένει ο καλλιτέχνης; Στη μακέτα του ζωγράφου Φασσιανό προβάλλονται τα ίδια χαρακτηριστικά;

Τεύκρος (θραύσμα κορινθιακού αγγείου του 6ου αι. π.Χ.)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Συνομιλητής της Ελένης σε αυτήν τη σκηνή είναι ένας ήρωας του Τρωικού πολέμου, ο Τεύκρος.
 - Ας επισημάνουμε τις πληροφορίες που μεταφέρει ο Τεύκρος και συμπληρώνουν την προϊστορία της δράσης.
 - Ας αναρωτηθούμε γιατί ανάμεσα σε τόσους ομηρικούς ήρωες επιλέγεται ένας νικητής αυτού του πολέμου και μάλιστα ο Τεύκρος.
 - Διακρίνεις κάποια κοινά στοιχεία στη ζωή και στις περιπέτειες της Ελένης και του Τεύκρου;
- Τον αφηγηματικό μονόλογο της Ελένης διαδέχεται ο διάλογος. Τα δύο πρόσωπα, καθώς διαλέγονται, ζητούν και δίνουν πληροφορίες, εκφράζουν τα συναισθήματά τους ή τις απόψεις τους, με τη μορφή σύντομων διαλόγων ή σπικομυθίας*. Ας δούμε:
 - Σε ποιες στιγμές και για ποιους λόγους οι ήρωες φτάνουν στη γρήγορη εναλλαγή των λόγων (σπικομυθία);
 - Ποια συναισθήματα σου προκαλεί ως θεατή/αναγνώστη αυτή η μορφή διαλόγου;

Τεύκρος – Ελένη (Ρ. Αξελός – Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουσιανός)

Τεύκρος
(μακέτα από το
ζωγράφο Αλ. Φασσιανό)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ: ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΥΠΑΙΝΙΓΜΟΣ;

Ο Ευριπίδης θέλησε από την πρώτη κιόλας σκηνή του νέου δράματος να χαιρετίσει το μυθικό πρόγονο ενός πιστού σύμμαχου των Αθηνών [του σύγχρονου βασιλιά της Κύπρου Ευαγόρα, που είχε αναλάβει την εξουσία το 412 π.Χ.], ενός φίλου των δύσκολων ημερών, που, μέσα στη γενική αποστασία των πόλεων της αθηναϊκής συμμαχίας, ερχόταν να συγκινήσει και να τονώσει την πόλη της Παλλάδας τασόμενος αποφασιστικά με τους ηττημένους της Σικελίας [...]. Η εμφάνιση στο «λογείον» του θεάτρου του Διονύσου, την άνοιξη του έτους εκείνου, του προγόνου των Τευκριδών της Κύπρου, είχε, τη χρονική εκείνη περίοδο, την αξία μιας πολύτιμης ενθάρρυνσης. Τη στιγμή που οι Αθηναίοι θρηνούσαν τη μεγαλύτερη καταστροφή της ιστορίας τους, ήταν η κατάλληλη ευκαιρία να τους παρουσιάσει το πρόσωπο του φίλου αυτού των κακών ημερών, ο οποίος, σαν σταλμένος από τη θεία πρόνοια, εκφραζόταν υπέρ αυτών.

H. Gregoire

(Από το Ευριπίδης, Ελένη, Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Ερρ. Χατζηναέστης, Ι. Ζαχαρόπουλος)

ΕΛΕ.	Ναι· πήγε, όπως λεν, μνηστήρας της Ελένης.	
ΤΕΥ.	Σαν αφανίστηκε, άφησε μεγάλη για τ' άρματα του αμάχη στους συμμάχους.	
ΕΛΕ.	Και πώς αυτό τον Αίαντα έχει βλάψει;	125
ΤΕΥ.	Σκοτώθηκε που πήρε άλλος τα όπλα. ⁸	
ΕΛΕ.	Και για τις συμφορές εκείνου πάσχεις;	
ΤΕΥ.	Γιατί δε χάθηκα κι εγώ μαζί του.	
ΕΛΕ.	Ήσουν λοιπόν στην ξακουσμένη Τροία, ξένε;	
ΤΕΥ.	Την κούρσεψα, μα πάω κι εγώ χαμένος.	130
ΕΛΕ.	Την έκαψαν, την έχουν κάνει στάχτη;	
ΤΕΥ.	Δε μένει από τα κάστρα της σημάδι.	
ΕΛΕ.	Δύσμοιρη ⁹ Ελένη, παν για σένα οι Φρύγες.	
ΤΕΥ.	Κι οι Έλληνες ¹⁰ τρανό κακό έχει φέρει.	
ΕΛΕ.	Πόσος καιρός που πήρατε την πόλη;	135
ΤΕΥ.	Εφτά χρονιές περάσαν από τότε.	
ΕΛΕ.	Και πρώτα πόσο μείνατε στην Τροία;	
ΤΕΥ.	Πολλά φεγγάρια, δέκα χρόνια ακέρια.	
ΕΛΕ.	Και την Ελένη πήρατε της Σπάρτης;	
ΤΕΥ.	Την έσυρε ο Μενέλαος απ' την κόμη. ¹¹	140
ΕΛΕ.	Είδες εσύ τη δύστυχη ή σου το 'παν;	
ΤΕΥ.	Με τα ίδια μου τα μάτια, ως βλέπω εσένα.	
ΕΛΕ.	Σκεφτείτε ¹² μη θεόσταλτη ήταν πλάνη.	
ΤΕΥ.	Άλλη κουβέντα πιάσε όχι για κείνη.	
ΕΛΕ.	Κι ό,τι έχεις δει για αλήθεια το λογιάζεις;	145
ΤΕΥ.	Την είδα εγώ κι ακόμα ο νους τη βλέπει. ¹³	
ΕΛΕ.	Έφτασε με τον άντρα της στο σπίτι;	
ΤΕΥ.	Μήτε στο Άργος, μήτε στον Ευρώτα.	
ΕΛΕ.	Άαχ· συμφορά για κείνους ¹⁴ που δε στέργεις.	
ΤΕΥ.	Κι οι δυο χαθήκαν, όπως λέει ο κόσμος.	150
ΕΛΕ.	Αντάμα δεν αρμένισαν οι Αργίτες;	
ΤΕΥ.	Ναι, μα τους χώρισε τρανή φουρτούνα.	
ΕΛΕ.	Σε ποια μεριά του πέλαγου σκορπίσαν;	
ΤΕΥ.	Καταμεσής στο Αιγαίο, όπως διαβαίνουν.	
ΕΛΕ.	Δεν είδαν το Μενέλαο από τότε;	155
ΤΕΥ.	Κανείς· νεκρό τον έχουν στην Ελλάδα.	

ΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ

- για την Τροία
- για τους Έλληνες
- για την Ελένη
- για την οικογένειά της

ΣΧΟΛΙΑ

8. Ο Τεύκρος αναφέρεται στη διαμάχη των Αχαιών αρχηγών για τα όπλα του νεκρού Αχιλλέα, που είναι γνωστή ως κρίσις τῶν ὄπλων. Αυτά δόθηκαν τελικά στον Οδυσσεά, πράγμα που οδήγησε τον Αίαντα στην αυτοκτονία.
9. Στο πρωτότυπο υπάρχει η λέξη *τλήμον*, που έχει δύο σημασίες: α) (ενεργητική) αυτή που προξένησε συμφορές (έτσι θα ερμηνεύει τη λέξη ο Τεύκρος) και β) (παθητική) αυτή που πέρασε συμφορές (αυτήν τη σημασία προφανώς δίνει στη λέξη η Ελένη).
10. Βασικό μοτίβο πολλών έργων του Ευριπίδη είναι ότι οι συμφορές του πολέμου πλήττουν όχι μόνο τους πηπμένους αλλά και τους νικητές.
11. Συνήθιζαν να σέρνουν από την κόμη (τα μαλλιά) τις αιχμάλωτες γυναίκες. Άρα ο Μενέλαος θεωρούσε ένοχη την Ελένη.
12. Η Ελένη δε χρησιμοποιεί τυχαία πληθυντικό· μιλώντας στον Τεύκρο είναι σαν να απευθύνεται σε όλους τους Έλληνες.
13. Μια πιο πιστή μετάφραση θα ήταν: *Την είδα εγώ, και αυτός που βλέπει είναι ο νους*, δηλαδή *είδα την Ελένη με τα μάτια μου και ο νους μου (= η λογική μου) επιβεβαιώνει την αλήθεια αυτών που είδα*. Εκφράζει έτσι την ακλόνητη πεποίθησή του.
14. Εννοεί τον εαυτό της, ίσως και το Μενέλαο.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Αφού παρατηρήσουμε προσεκτικά τις διπλάνες φωτογραφίες από σύγχρονες παράστασεις αρχαίου δράματος, ας συζητήσουμε ποιο από τα πρόσωπα που απεικονίζονται θα μπορούσε να είναι ο Τεύκρος.

Γ. Λαζάνης

Ν. Τζόγιας

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Παράλληλα με την αντίθεση ανάμεσα στην πραγματική Ελένη και στο είδωλό της, παρακολουθούμε και την πάλη ανάμεσα στη *γνώση* και την *άγνοια*. Καθένας από τους συνομιλητές γνωρίζει κάτι που ο άλλος αγνοεί. Έτσι προκύπτει η περίφημη τραγική ειρωνεία*: ένα από τα πρόσωπα του δράματος ή και όλοι οι ήρωες αγνοούν την αλήθεια που γνωρίζουν οι θεατές, οπότε και τα λόγια τους δεν έχουν το ίδιο νόημα για όλους.
 - Μπορείς να εντοπίσεις παραδείγματα τραγικής ειρωνείας στο διάλογο Τεύκρου-Ελένης;
- Την *κούρσεψα*, μα πάω κι εγώ χαμένος, αναφωνεί ο Τεύκρος, ένας από τους πολεμιστές / νικητές του Τρωικού πολέμου, παρουσιάζοντας έτσι τον πόλεμο όχι στην ηρωική-επική του διάσταση αλλά ως αιτία συμφορών. Η παράδοξη αυτή δήλωση μπορεί να αποτελέσει και την αφορμή, για να αρχίσουμε να διερευνούμε τους προβληματισμούς του Ευριπίδη για τον πόλεμο και να τους συνδέσουμε με το ιστορικό πλαίσιο του έργου.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 5

Ο Αίαντας προετοιμάζει την αυτοκτονία του (μελανόμορφος αμφορέας του δου αι. π.Χ.)

«ΣΤΗΝ ΤΡΟΙΑ ΕΧΑΘΗ Ο ΑΙΑΣ, Ο ΑΔΕΛΦΟΣ ΜΟΥ»

[Ο Τεύκρος θρηνεί πάνω από το πτώμα του αδελφού του Αίαντα.]

Ω θέαμα αβάσταχτο και τόλμημα φριχτό!
 Ποιος πίκρες μου γεννάει ο θάνατός σου!
 Τώρα πια πού να πάω, σε ποιους ανθρώπους,
 εγώ που δε σου στάθηκα διόλου
 στις συμφορές;
 Μήπως ο Τελαμώνας, ο πατέρας μας,
 καλόγνωμος θα με δεχτεί και με χαρά,
 χωρίς εσένα αν φτάσω;
 Ναι! Σίγουρα!
 Και τι δε θα πει, πόσες κακίες
 δε θα βρει να ξεστομίσει,

[...]
 Τέλος, διωγμένος απ' τη γη μου θα βρεθώ
 και δούλος θα φανώ, ενώ είμαι ελεύθερος.
 Αυτά με περιμένουν στην πατρίδα· κι εδώ
 στην Τροία, πολλοί οι εχθροί, και λίγοι
 που με στηρίζουν.
 Και για όλα τούτα αιτία ο θάνατός σου.
 Αλίμονό μου, τι θα κάνω;

Σοφοκλής, *Αίας*, στ. 1004-1010, 1019-1024
 (μτφρ. Εν Κύκλω, επιμ. Μ. Γιόση)

(Από το *Σοφοκλής, Αίας*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου)

ΕΛΕ.	Ὦω δυστυχία ¹⁵ κι η μάνα της Ελένης;		
ΤΕΥ.	Τη Λήδα λες; Επήγε πια στον Άδη.		
ΕΛΕ.	Για τις ντροπές της κόρης της εκάθη;		
ΤΕΥ.	Ναι, μια θηλιά περνώντας στο λαιμό της. ¹⁶	160	
ΤΕΥ.	Ζουν του Τυνδάρεω οι δυο γιοι ή δε ζούνε; ¹⁷		
ΤΕΥ.	Και ναι και όχι· υπάρχει διπλή φήμη.		
ΕΛΕ.	Ποια γνώμη η πιο καλή; Αχ! συμφορές μου.		
ΤΕΥ.	Άστρα γινήκαν και θεούς τους λένε. ¹⁸		
ΕΛΕ.	Καλός αυτός ο λόγος· η άλλη φήμη;	165	
ΤΕΥ.	Πως σκοτωθήκαν για την αδελφή τους. ¹⁹		
	Όμως τα λόγια φτάνουνε· δε θέλω διπλά να κλαίω γι' αυτά και να στενάζω. Σκοπός μου που ήρθα στο παλάτι ετούτο είναι να βρω τη μάντισσα Θεονόη ²⁰ βοήθησέ με εσύ μαντιές να πάρω με πρίμο αγέρι πώς θα ταξιδέψω, στη θαλασσόζωση να φτάσω Κύπρο, που με χρησμό με πρόσταξεν ο Φοίβος για να την ονομάσω Σαλαμίνα, το πατρικό νησί μου έτσι τιμώντας.	170	Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΤΑΞΙΔΙΟΥ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ – Η ΑΠΟΧΩΡΗΣΗ ΤΟΥ
	ΕΛΕ.	175	▶ Τι ζητάει από την Ελένη ο Τεύκρος;
	Θα σ' οδηγήσει το ίδιο το ταξίδι· μα φύγε, ξένε, γρήγορα απ' τη χώρα, ο γιος πριν σ' απικρίσει του Πρωτέα που βασιλεύει εδώ· πήγε κυνήγι με τα σκυλιά του· κι όποιον θα πετύχει Έλληνα τον σκοτώνει. Την αιτία μη θέλεις να τη μάθεις· δε στη λέω· έπειτα και σε τι θα σ' ωφελούσα; ²¹	180	▶ Πώς αντιμετωπίζει το αίτημά του η Ελένη και με ποια δικαιολογία;
ΤΕΥ.	Γυναίκα, μίλησες σωστά· μακάρι τη χάρη σου οι θεοί να ξεπληρώσουν. Είσαι όμοια στο κορμί με την Ελένη, μα δεν της μοιάζεις στην ψυχή. Να πάει κατά χαμού, ποτέ της στον Ευρώτα μη φτάσει· εσύ καλό να βλέπεις πάντα.	185	
		190	

ΣΧΟΛΙΑ

15. Σύμφωνα με τις συμβάσεις του θεάτρου, τα λόγια αυτά λέγονται έτσι, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι ο Τεύκρος δεν την ακούει.
16. Η αυτοκτονία της Λήδας είναι επινόηση του Ευριπίδη. Με απαγχονισμό στην αρχαία τραγωδία αυτοκτονούσαν συνήθως οι γυναίκες που αισθάνονταν ντροπή. Έτσι η Ελένη, αν και αθώα, αισθάνεται υπεύθυνη για το θάνατο των προσφιλών της προσώπων.
17. Εννοεί τα αδέρφια της, Κάστορα και Πολυδεύκη, τους περίφημους Διόσκουρους.
18. Σύμφωνα με το μύθο, ο Δίας χάρισε την αθανασία στους Διόσκουρους, που έγιναν οι προστάτες των ναυτικών και ταυτίστηκαν με τον ασπερισμό των Διδύμων.
19. Ο Ευριπίδης επινόησε το θάνατό τους για τον ίδιο λόγο που επινόησε και την αυτοκτονία της Λήδας.
20. Ο σκοπός του ταξιδιού του Τεύκρου είναι ακόμα μια επινόηση του Ευριπίδη, που προβάλλει τις μαντικές ικανότητες της Θεονόης και δικαιολογεί την παρουσία του στην Αίγυπτο.
21. Η αιτία, προφανώς, είναι ο φόβος του Θεοκλύμενου μήπως έλθουν Έλληνες (ιδίως ο Μενέλαος) και πάρουν πίσω στην Ελλάδα την αγνημένη του Ελένη· όμως η Ελένη δεν αποκαλύπτει την αιτία στον Τεύκρο, γιατί έτσι θα πρόδιδε την ταυτότητά της.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Ο ποιητής μέσα από τα λόγια του Τεύκρου δίνει κι άλλες πληροφορίες για το σκηνικό. Τα στοιχεία αυτά οι θεατές της παράστασης μπορούν να τα δουν:
 - με τα ίδια τους τα μάτια (ρεαλιστικό σκηνικό),
 - με τα «μάτια» της φαντασίας τους (αφαιρετικό σκηνικό).
- Ας παρατηρήσουμε τη διπλανή φωτογραφία. Ως θεατής της παράστασης αυτής τι θα «έβλεπες» ακούγοντας τον Τεύκρο;
- Ο Τεύκρος ήρθε στη σκηνή από τη μία πάροδο* και τώρα αποχωρεί από την ίδια, για να συνεχίσει το ταξίδι του. Αν λάβεις υπόψη σου όσα αναφέρει ο Τεύκρος και τη θεατρική σύμβαση της εποχής, από ποια πάροδο πιστεύεις ότι γίνεται η είσοδος και η έξοδος του από τη σκηνή;

Μακέτα σκηνικού του Γ. Ζιάκα για παράσταση της Ελένης, Θ.Ο.Κ., 1993, σκην. Ν. Χαλαράμπος

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η Ελένη, ύστερα από τη σύντομη συνομιλία της με τον Τεύκρο, μένει και πάλι μόνη της στη σκηνή. Η κατάσταση όμως στο μεταξύ δεν είναι η ίδια.
 - Ας συζητήσουμε τι πρόσφερε η συνάντηση Τεύκρου-Ελένης. Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να εξετάσουμε γιατί η συνάντηση αυτή επιδεινώνει την τραγική θέση της ηρώιδας.
 - Πώς φαντάζεσαι ότι η συνάντηση αυτή θα μπορούσε να επηρεάσει την εξέλιξη του έργου (δραματική οικονομία);
- Ο Πρόλογος ολοκληρώνεται. Μπορούμε να κάνουμε κάποιες υποθέσεις (και να τις επιβεβαιώσουμε ή να τις διαψεύσουμε αργότερα) για τη λειτουργία του ως προς:
 - την εξέλιξη της δράσης,
 - τα θέματα που θα θιγούν στο δράμα.

Τεύκρος (Ζ. Ρούμπος, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Α. Μιχόπουλος)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 6

«ΚΙ Ο,ΤΙ ΕΧΕΙΣ ΔΕΙ ΓΙΑ ΑΛΗΘΕΙΑ ΤΟ ΛΟΓΙΑΖΕΙΣ;»

Ήμουν κι εγώ στον πόλεμο τοξότης
το ριζικό μου ενός ανθρώπου που ξαστόχπσε.

Αηδόνι ποιητάρη,
σαν και μια τέτοια νύχτα στ' ακροθαλάσσι του Πρωτέα
στ' άκουσαν οι σκλάβες Σπαρτιάτισσες κι έσυραν το θρήνο,
κι ανάμεσό τους –ποιος θα το 'λεγε– η Ελένη!
Αυτή που κυνηγούσαμε χρόνια στο Σκάμαντρο.
Ήταν εκεί, στα χείλια της ερήμου' την άγγιξα, μου μίλησε:
«Δεν είν' αλήθεια, δεν είν' αλήθεια» φώναζε.
«Δεν μπήκα στο γαλαζόπλωρο καράβι.

Ποτέ δεν πάτσα την αντρεωμένη Τροία».

[...]

ήταν εκεί, στην όχθη ενός Δέλτα.

Και στην Τροία;

Τίποτε στην Τροία – ένα είδωλο.

Έτσι το θέλαν οι θεοί.

Κι ο Πάρης, μ' έναν ίσκιο πλάγιαζε σα να ήταν πλάσμα
ατόφιο·

κι εμείς σφαζόμασταν για την Ελένη δέκα χρόνια.

Γ. Σεφέρης, «Ελένη» (απόσπασμα)

(Από το Γ. Σεφέρης, Ποιήματα, Ίκαρος)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τα βάσανά μου θα σας ιστορήσω (στ. 26), λέει η Ελένη κι αρχίζει να αναφέρεται στην αιτία των κακών. Προσπαθήστε να αποδώσετε περιληπτικά σε 10 γραμμές τα γεγονότα που αποτέλεσαν την αρχή των κακών.
2. Ωραία Ελένη, Πηνελόπη, Οδυσσέας: Με ποιον ή ποιους από αυτούς τους ήρωες της μυθικής παράδοσης έχει, κατά τη γνώμη σας, κοινά στοιχεία η Ελένη του Ευριπίδη;
3. «Η γενιά του Ευριπίδη διερωτάται και χειραφετείται» (Jacqueline de Romilly): Αναζητήστε στο μονόλογο της Ελένης στοιχεία που θα μπορούσαν να στηρίξουν αυτή την άποψη.
4. Κύρια λειτουργία του προλόγου στο αρχαίο δράμα θεωρείται η ενημέρωση των θεατών για τον τόπο, το χρόνο, τα βασικά πρόσωπα, την προϊστορία της δράσης και το κεντρικό νήμα της υπόθεσης. Ποια στοιχεία του Προλόγου επιτελούν την παραπάνω λειτουργία της *Ελένης* του Ευριπίδη;
5. Σύμφωνα με κάποιους μελετητές, ο Τεύκρος βρίσκεται σε τραγική θέση. Συμμερίζετε την άποψή τους; Να στηρίξετε την απάντησή σας σε όλες τις πληροφορίες που μας δίνει για τον εαυτό του ο Τεύκρος και στη συμπεριφορά του απέναντι στην Ελένη.
6. Ο Τεύκρος φτάνοντας στην Κύπρο αφηγείται τη συνάντησή με την Ελένη σε έναν παλιό συμπολεμιστή του...

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Ας υποθέσουμε ότι η τάξη σας αποφάσισε να ανεβάσει την *Ελένη*. Ένας από τους τομείς, με τους οποίους έχετε να ασχοληθείτε, είναι και το σκηνικό. Μπορείτε, λοιπόν, να σχεδιάσετε το σκηνικό που εσείς προτείνετε. Ιδέες μπορείτε να πάρετε από τα σκηνικά που απεικονίζονται στο βιβλίο σας (σελ. 9-21) και τη μακέτα που σχεδίασε ο Γιάννης Τσαρούχης για μια παράσταση της *Ελένης* (σελ. 35).

ΕΡΓΑΣΙΑ

Να μελετήσετε ορισμένους Προλόγους και να διερευνήσετε τη λειτουργία τους. Δείτε για παράδειγμα: α) τον Πρόλογο από ορισμένα διηγήματα, που περιλαμβάνονται στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* της τάξης σας, β) τον Πρόλογο από ένα σύγχρονο θεατρικό έργο, που μπορείτε να αναζητήσετε στη βιβλιοθήκη του σχολείου σας, γ) τον Πρόλογο από το βιβλίο της Φυσικής ή των Μαθηματικών.

ΘΕΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Αρκετά είναι τα θέματα που θα μας απασχολήσουν στην *Ελένη*. Τα θέματα αυτά χτίζονται σταδιακά στο έργο. Για να καταφέρετε λοιπόν να διαμορφώσετε μια ολοκληρωμένη εικόνα τους, χρειάζεται να εντοπίζετε τα σχετικά στοιχεία και στη συνέχεια να τα καταγράφετε. Κάποια στιγμή, που θα ολοκληρώνεται ένα θέμα, μπορείτε να παρουσιάζετε στην τάξη τα αποτελέσματα της έρευνάς σας.

Για το σκοπό αυτό θα βοηθήσει να χωριστείτε σε ομάδες των 2-3 ατόμων και να καταγράφετε τα στοιχεία του θέματος που έχετε αναλάβει σε ένα ξεχωριστό μέρος του τετραδίου σας ή σε μικρά χαρτάκια, τα δελτία.

Ας αρχίσουμε την αποδελτίωση από τα εξής θέματα:

- 1) πόλεμος, 2) η αντίθεση «είναι – φαίνεται», 3) οι θεοί, 4) γνώση – άγνοια.

ΠΑΡΟΔΟΣ

στ. 192-436

Ο θρήνος για την αδυσώπητη μοίρα

«Αἰὼν δυσαιῶν τις ἔλαχεν ἔλαχεν»
(στ. 213-214, μτφρ. στ. 246)

ΠΛΟΚΗ

- Η απόφαση της Ελένης
- Η πρόταση του Χορού

ΘΕΜΑΤΑ

- Το λυρικό στοιχείο
- Άτομο και ομάδα: Ηρωίδα και Χορός
- Η τραγικότητα
- Η επιθυμία φυγής από την πραγματικότητα

*Ηλέκτρα – Χορός
(Κ. Παξινού,
Σοφοκλής,
Ηλέκτρα,
Εθνικό Θέατρο,
1938, σκην.
Δ. Ροντήρης)*

ΠΑΡΟΔΟΣ

ΠΡΟΩΔΟΣ 192-195	ΚΟΜΜΟΣ 196-288	ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΚΗΝΗ 289-371	ΑΜΟΙΒΑΙΟΝ 372-436
Ελένη	Ελένη – Χορός	Χορός – Ελένη	Ελένη – Χορός

ΠΡΟΩΔΟΣ¹ (στ. 192-195)

ΕΛΕ. Σε τι κλάμα βαθύ να ξεσπάσω, που θλίψη τρανή
την ψυχή μου πλακώνει με πόνο μεγάλο κι ασήκωτο;
Ποιο μοιρολόγι να πιάσω
με θρήνους, με βόγγους, με δάκρυα; 195

ΚΟΜΜΟΣ (στ. 196-288)

Α' ΣΤΡΟΦΗ²

ΕΛΕ. Σειρήνες³, φτερωτές κόρες της Γης, ελάτε
με φόρμιγγες, φλογέρες λωτοκάμωτες,
με αυλούς⁴ συντρόφισσες στον πόνο μου,
ζυγιάζοντας συνταιριαστούς
θρήνους στα μαύρα μου δεινά. 200
Στις συμφορές μου δάκρυα
να 'στελνε η Περσεφόνη,⁵
λυππητούς, μακρόσυρτους
σκοπούς να συνοδέψουνε
τα κλάματά μου κι από με 205
να πάρει σαν αντίχαρη
στ' ανήλιαγα παλάτια της
πικρό πικρό τραγούδισμα
για τους βαριόμοιρους νεκρούς.

Η ΕΠΙΚΛΗΣΗ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

► Ποιες προκαλεί η Ελένη;

► Για ποιο λόγο;

Α' ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

ΧΟΡΟΣ Κοντά στη γαλανή ακροθαλασσιά 210
σε τρυφερά καλάμια απάνω
και στη σγουρή τη χλόη κάποτες⁶
άπλωνα⁷ ρούχα κόκκινα⁸ στον ήλιο
να τα στεγνώσουν οι χρυσές ακτίδες·
τότε άκουσα μια πονεμένη 215
βαθιά φωνή, σπαραχτική,
σα βογκητό και μοιρολόι,
καθώς⁹ μια νύμφη, μια νεράιδα
τρέχει θρηνώντας στα βουνά
ή μέσα στις βραχοσπηλιές 220
σκούζει και σπηθοδέρνεται,
γιατί σε στρώμα ερωτικό
τραχιά τη σέρνει ο Πάνας.¹⁰

Η ΕΙΣΟΔΟΣ
ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ► Πού βρίσκονταν
οι γυναίκες του Χορού;► Πώς δικαιολογούν
τον ερχαμό τους;

ΣΧΟΛΙΑ

1. Εισαγωγικοί στίχοι που τραγουδά η Ελένη με τη συνοδεία μουσικού οργάνου και ανοίγουν το δρόμο στο λυρικό μέρος.
2. Σύμφωνα με έναν αρχαίο σχολιαστή, ο Χορός, όταν τραγουδούσε τη στροφή, κινούνταν προς τα δεξιά (= στροφή) και, όταν τραγουδούσε την αντιστροφή, επέστρεφε στη θέση του, ενώ, αν πρόσθεταν μιαν ακόμα στροφή, την «επωδό», έμενε ακίνητος.
3. Η Ελένη στην α' στροφή επικαλείται θεότητες που έχουν σχέση με το θάνατο: την Περσεφόνη και τις συντρόφισσές της, Σειρήνες. Δεδομένου ότι συχνά βρίσκουμε Σειρήνες σε επιτύμβια μνημεία, ίσως στο μνημείο του Πρωτέα να υπήρχε ανάγλυφη ή ζωγραφισμένη μια Σειρήνα.
4. *Φόρμιγγες, φλογέρες, αυλοί*: μουσικά όργανα. Η φόρμιγγη ήταν έγχορδο μουσικό όργανο, ένα είδος κιθάρας, ενώ ο αυλός και η φλογέρα ήταν πνευστά. Συνήθιζαν να κατασκευάζουν τις φλογέρες από ξύλο λωτού.
5. Δεν είναι τυχαία η αναφορά στην Περσεφόνη, διότι: α) είναι η θεά του Κάτω Κόσμου και β) έχει κοινά σημεία με την Ελένη, καθώς είχε απαχθεί και είχε αναγκαστεί να παντρευτεί τον Πλούτωνα.
6. *κάποτες* = πριν από λίγο.
7. Ο Χορός μιλάει σε ενικό αριθμό και εκφράζει, σύμφωνα με τη σύμβαση, τη δράση ή τα συναισθήματα όλων των μελών του.
8. *ρούχα κόκκινα* (πορφυρά) φορούσαν οι βασιλίδες. Άρα οι γυναίκες του Χορού ήταν στην υπηρεσία του Θεοκλύμενου.
9. *καθώς* = όπως. Αρχίζει μια παρομοίωση, η οποία δεν είναι τυχαία: η καταδίωξη της Νεράιδας από τον Πάνα θυμίζει την πίεση που ασκεί στην Ελένη ο Θεοκλύμενος, για να γίνει γυναίκα του.
10. Ο Παν ήταν θεότητα που προστάτευε τους βοσκούς. Τον φαντάζονταν με κέρατα στο κεφάλι, τραγοπόδαρο και γεμάτο ερωτική διάθεση. Σε όσους καταδίωκε προκαλούσε *πανικό*.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Ο Τεύκρος αποχωρεί. Η Ελένη μόνη στη σκηνή ξεσπά σε βαθύ κλάμα και μοιρολόγι. Ακούγοντάς την, μια ομάδα γυναικών μπαίνει στο σκηνικό χώρο και απλώνεται στην ορχήστρα*.

- Η είσοδος του Χορού στο αρχαίο θέατρο γινόταν κατά κανόνα με κάποια επισημότητα, με ρυθμικά συνήθως βήματα, με τρόπο δηλαδή που θύμιζε θρησκευτική τελετουργία· κάτι σαν τις σημερινές λιτανείες των εικόνων ή την ακολουθία του Επιταφίου.
 - Ας μεταφερθούμε νοερά στο θέατρο του Διονύσου εκείνο το πρωινό του 412 π.Χ. κι ας φανταστούμε την είσοδο των γυναικών του Χορού στην ορχήστρα.

Παράσταση τραγικού Χορού μπροστά στο βωμό του Διονύσου (αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας του 5ου αι. π.Χ.)

- Στην εποχή μας όμως η τραγωδία δεν έχει πια θρησκευτικό χαρακτήρα. Ο σκηνοθέτης, επομένως, μπορεί να κινηθεί πιο ελεύθερα.
 - Ας παρατηρήσουμε τη φωτογραφία από μια σύγχρονη παράσταση αρχαίου δράματος. Πώς εισάγει το Χορό ο σκηνοθέτης;
 - Με βάση τα στοιχεία της α' αντιστροφής, ποιες οδηγίες θα έδινες εσύ ως σκηνοθέτης στις γυναίκες του Χορού για την είσοδό τους στην ορχήστρα;

Είσοδος Χορού (Ευριπίδης, Ηλέκτρα, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Πάτρας, 2003, επιμ. κίνησης Α. Καζούρη)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Παρακολουθούμε την Πάροδο*, την πρώτη είσοδο του Χορού στην ορχήστρα. Ο Χορός, μια ομάδα ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά, ένα ομοιογενές σύνολο, δίνει στην τραγωδία λυρική διάσταση με το τραγούδι του. Στη συγκεκριμένη τραγωδία οι γυναίκες του Χορού και η Ελένη εκφράζουν εναλλάξ (δι' *ἀμοιβαίων**) τη συναισθηματική τους φόρτιση μέσα από ένα θρηνητικό τραγούδι, τον κομμό*.
 - Ας προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε στοιχεία μορφής και περιεχομένου, με τα οποία εκφράζεται ο θρηνητικός χαρακτήρας του τραγουδιού αυτού.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

«ΔΑΚΡΥΑ ΔΑΚΡΥΣΙ, ΠΑΘΕΑ ΠΑΘΕΣΙ»

Εμέ μου πρέπουν κλάματα, δάκρυα και μυριολόγια,
να κλαίω το βράδυ σιγανά και την αυγή γεμάτα
κι αυτού στα ξημερώματα να σέρνω μυριολόγια.
Κλάψετε, μάπα μ', κλάψετε, να σύρετε ποτάμι,

να γένει λίμνη και γιαλός, να πάει στον κάτω κόσμο,
για να βρεχούντ' οι άβρεχοι, να πιουν οι διψασμένοι,
να βάλουν κι οι γραμματικοί νερό στο καλάμари,
να γράψουνε τα βάσανα των πολυαγαπημένων.

Σύγχρονο μοιρολόγι (απόσπασμα)

(Από το Α. Passow, Τραγωδία Ρωμαίικα, Χ. Τεγόπουλος – Ν. Νίκας)

Β' ΣΤΡΟΦΗ

ΕΛΕ. Γυναίκες της Ελλάδας,¹¹ αχ!
 κούρσεμα καραβιού βαρβαρικού, 225
 ήρθε ένας ναύτης Αχαιός,
 ήρθε¹² και πόνους μου 'φερε
 βαριούς στους πόνους που έχω.
 Την γκρεμισμένη τώρα Τροία
 την τρώει ανέλεπ φωτιά· 230
 φταίω εγώ για τόσους φόνους
 και τ' όνομά μου, που ένα πλήθος
 σώριασε δυστυχίες. Η Λήδα
 πέρασε βρόχο στο λαιμό της
 και πέθανε για τις ντροπές μου. 235
 Στο πέλαο, παραδέρνοντας,
 ο άντρας μου είναι πια χαμένος·
 ο Κάστορας κι ο Πολυδεύκης,
 διπλό καμάρι της πατρίδας,
 έγιναν άφαντοι κι αφήσαν 240
 έρημες τις παλαίστρες, πλάι
 στις καλαμιές του Ευρώτα, δίχως
 αλόγων ποδοβολητά.¹³

Β' ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

ΧΟΡ. Άα! Τύχη πολυστέναχτη
 και πικραμένη μοίρα¹⁴ που έχεις! 245
 Αγλύκαντη ζωή¹⁵ από τότε
 που σ' έσπειρεν ο Δίας, όταν
 σαν κύκνος λευκοφτέρουγος
 αστράφτοντας μες στον αιθέρα
 μπήκε στις μάνας σου τον κόρφο. 250
 Ποια συμφορά σου λείπει τάχα;
 Ποια δυστυχία δεν έχεις υποφέρει;
 Κρεμάστηκε η μητέρα σου,
 τα δυο σου αδέρφια, δίδυμα του Δία
 βλαστάρια, δε χαρήκαν τη ζωή τους. 255
 Δε βλέπεις την πατρίδα πια
 κι ολούθε λεν στις πολιτείες
 πως μ' ένα βάρβαρο, κυρά μου,
 σ' άτιμο πλάγιασες κρεβάτι.
 Πνήγικε μες στα κύματα ο καλός σου, 260
 κι ούτε ποτέ στο πατρικό
 παλάτι σου χαρά θα δώσεις
 και στις Χαλκίοικης¹⁶ το ναό.

ΟΙ ΣΥΜΦΟΡΕΣ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

► Ποιες ειδήσεις μεταφέρει
 η Ελένη στις γυναίκες
 του Χορού;

Η ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ
ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

► Γιατί λυπάται ο Χορός
 την Ελένη;

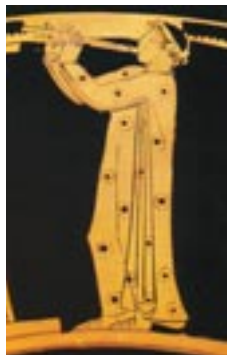
ΣΧΟΛΙΑ

11. Με αυτή την προσφώνηση οι θεατές πληροφορούνται έμμεσα την καταγωγή του Χορού.
12. Η επανάληψη της λέξης *ήρθε* (*αναδίπλωση*) είναι σκόπιμη και δείχνει ότι το κλάμα πνίγει την Ελένη που ξαναλέει την ίδια λέξη.
13. Ο ιππέας Κάστορας και ο πυγμάχος Πολυδεύκης ενσάρκωναν στην αρχαιότητα το αθλητικό ιδεώδες των Δωριέων.
14. Η τύχη και η μοίρα θεωρούνται ήδη από τον Όμηρο πρωταρχικές δυνάμεις του σύμπαντος, που καθορίζουν τη ζωή του ανθρώπου.
15. Στο πρωτότυπο *αἰὼν δυσαιῶν*. Κυριολεκτικά σημαίνει ζωή δυστυχισμένη. Παρόμοιο είναι το δικό μας «βίος αβίωτος» = ζωή αβάσταχτη.
16. Ναός της Αθηνάς στη Σπάρτη. Ονομάστηκε έτσι ή γιατί οι πύλες του ήταν χάλκινες ή γιατί οι τοίχοι καλύπτονταν από ελάσματα χαλκού.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Παρακολουθώντας τη συμμετοχή των γυναικών στο θρήνο της Ελένης και βασιζόμενοι σε στοιχεία που προκύπτουν από το κείμενο, ας κάνουμε υποθέσεις για τη σκευή του Χορού, την κίνησή του στην ορχήστρα και τη μουσική που ακούγεται σε όλη τη διάρκεια του κομμού.

Σε αυτές μας τις υποθέσεις θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν και τα παρακάτω στοιχεία:

- Ο Χορός γίνεται ένα ομοιογενές σύνολο χάρη και στη σκηνική του παρουσία, όπως το συntonισμό συχνά των κινήσεων, το συγχρονισμό των χειρονομιών, την κοινή σκευή.
- Τα λυρικά μέρη της τραγωδίας συνοδεύει πάντοτε μουσική. Στις αρχαίες μάλιστα παραστάσεις ήταν αναγκαία η συμμετοχή ενός αυλητή σε όλη τη διάρκεια του έργου. Έτσι παρουσιαζόταν ένα πλούσιο θέαμα με το συνδυασμό λόγου, μουσικής και κίνησης.

Αυλητής (ερυθρόμορφο αγγείο του 5ου αι. π.Χ.)

Χορός από παράσταση της Ελένης (Εθνικό Θέατρο, 1977, χορογρ. Ντ. Τσάτσου-Συμεωνίδη)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Το Χορό της τραγωδίας αποτελούν συνήθως γυναίκες ή γέροντες, άνθρωποι δηλαδή αδύναμοι να επέμβουν δραστικά στην εξέλιξη του δράματος. Συμμετέχουν πάντως συναισθηματικά, παρακολουθώντας την πορεία του τραγικού ήρωα και συμπάσχοντας μαζί του.

- Ας επισημάνουμε την ταυτότητα του Χορού στην τραγωδία μας και ας συζητήσουμε τη συγκεκριμένη επιλογή.

- Οι γυναίκες του Χορού στον κομμό επαναλαμβάνουν τις συμφορές της Ελένης, καθρεπίζοντας έτσι το πάθος της ηρωίδας.

- Σε ποιο μέρος του κομμού ο Χορός γίνεται η ηχώ της ηρωίδας και τι νόημα έχει άραγε αυτή η επανάληψη για τους θεατές;
- Αξίζει να προσέξουμε τις λεπτές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις ειδήσεις που μεταφέρει η Ελένη και σ' αυτές που επαναλαμβάνει ο Χορός. Ποιες είναι; Θα συμβάλουν άραγε στη δραματική εξέλιξη;

Χορός της Ελένης (Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς, χορογρ. Ε. Πίπτα)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

«ΟΛΕΣ ΟΙ ΔΟΥΛΕΣ ΓΥΡΩ ΤΗΣ ΣΙΓΟΚΛΑΙΓΑΝ»

[Όταν η Πηνελόπη μαθαίνει ότι οι μνηστήρες σχεδιάζουν να εξοντώσουν το γιο της, τον Τηλέμαχο, αρχίζει το θρήνο.]

Αλλά την Πηνελόπη πόνος βαρύς την συνεπήρε, που την ψυχή / μαραίνει· δεν κοίταξε να βρει σκαμνί, απ' τα πολλά μέσα στο σπίτι, / ν' ακουμπήσει· κάθισε στο κατώφλι της καλοχτισμένης κάμαρης, / σπαραχτικά θρηνώντας· κι όλες οι δούλες γύρω της / σιγόκλαιγαν, όσες βρεθήκανε στο θάλαμο, / γερρότισσες και νέες.

Όμηρος, *Οδύσσεια* δ, στ. 716-728 (μτφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτης)

(Από το Όμηρου *Οδύσσεια*, *Ραψωδία* δ, Καστανιώτης)

ΕΠΟΔΟΣ¹⁷

ΕΛΕ. Ποιος Ἕλληνας ἢ Τρωαδίτης
 πελέκσεν το πεύκο εκείνο¹⁸ 265
 που ἔφερε τόσα δάκρυα στην Τροία;
 Καράβι συμφορὰς ο Πάρης
 φτιάχνοντας ἀπ' αὐτὸ εταξίδεψε
 με το βαρβαρικό σκαρί του
 κι ἀρμένισε στη χώρα μου 270
 γι' αὐτὴ τὴ δύσμοιρη ομορφιά,
 τον ἐρωτᾶ μου να κερδίσει.
 Μαζὶ του ἡ φόνισσα καὶ δολοπλόκα
 Κύπριδα, στο χαμὸ οδηγώντας
 Δαναοὺς καὶ Πριαμίδες¹⁹ δύστυχη που ἔμαι! 275
 Κι ἀπ' το χρυσὸ θρόνι τῆς Ἥρα,
 τοῦ Δία ἡ σεβαστὴ γυναίκα,
 το φτεροπόδη ἔστειλε Ερμῆ.
 Κι ὡς ἔκοβα μες στην ποδιά μου
 τριαντάφυλλα δροσάτα, στη Χαλκίοικη 280
 δῶρο τὴν Αθηνά για να τα πάω,
 μ' ἄρπαξε αὐτὸς κι ἀπ' τον αἰθέρα εδῶ
 στον ἀχαρο μ' ἔφερε τόπο
 τὴ δόλια,²⁰ αἰτία για να σφαχτοῦν
 οἱ Ἕλληνες κι οἱ Πριαμίδες. 285
 Καὶ τ' ὄνομά μου ντροπιασμένη,
 ψεύτικη το λερώνει φήμη
 πλάι στου Σιμόνεντα τα νερά.

ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΚΗΝΗ (στ. 289-371)

ΧΟΡ. Ἐέρω, σε ζώνουν συμφορὰς· μα πρέπει
 με υπομονή τις πίκρες να βαστάζεις. 290
 ΕΛΕ. Καλές μου, με ποια δέθηκα ἐγὼ μοίρα;
 Με γέννησε ἡ μητέρα μου σαν κάτι
 παράξενο;²¹ Καμιὰ Ἑλληνίδα ἢ ξένη
 ποτές αὐγὸ πουλιοῦ δεν ἔκανε ὅπως
 ἐμένα ἡ Λήδα ἀπὸ το Δία, ὡς λένε.²² 295
 Ἀλλόκοτη κι ολάκερη ἡ ζωὴ μου·
 ὄσο οἱ φταίχτες, ἡ Ἥρα κι ἡ ομορφιά μου.

ΟΙ ΥΠΑΙΤΙΟΙ
 ΤΩΝ ΣΥΜΦΟΡΩΝ

- ▶ Ποιους θεωρεῖ ἡ Ελένη υπεύθυνους για τα δεινά της;
- ▶ Ποιες ἦταν οἱ συνέπειες τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Ελένης;

Η ΑΛΛΟΚΟΤΗ ΖΩΗ
 ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- ▶ Γιατί ἡ Ελένη θεωρεῖ ἀλλόκοτη τὴ γέννησή της;

ΣΧΟΛΙΑ

17. Μέρος του χορικού ἄσματος, που συμπληρώνει τὴ στροφή καὶ τὴν ἀντιστροφή.
18. Τὴν Ελένη στην πραγματικότητα δεν τὴν ἐνδιαφέρει ποιος κατασκεύασε το πλοῖο. Συνδέοντας ἕνα συνθησιμένο γεγονός (ναυπήγηση ἐνὸς πλοίου) με τὴς φοβερὲς συνέπειές του, ἀναζητᾶ τὴν ἀρχὴ τῶν συμφορῶν τῆς.
19. Δαναοί = Ἕλληνες, Πριαμίδες = Τρωαδίτες.
20. Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Ελένης παρουσιάζει ὁμοίωτες με το μῦθο τῆς ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης.
21. Παράξενο (στο πρωτότυπο *τέρας*). Ἡ λέξη ἐπαναλαμβάνεται καὶ στο στίχο 296 (καὶ μεταφράζεται ὡς *ἀλλόκοτη*). Ἡ λέξη *τέρας* στα ἀρχαία ἐλληνικά ἦταν ἀμφίσημη, γιατί υποδήλωνε καὶ το θαυμαστό καὶ το τερατώδες.
22. Σύμφωνα με μιὰ παράδοση, μετὰ τὴν ἐρωτικὴ τῆς ἔνωση με τον κύκνο-Δία ἡ Λήδα γέννησε ἕνα αὐγὸ, ἀπὸ ὅπου βγήκε ἡ κόρη τῆς, ἡ Ελένη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Σε όλη τη διάρκεια του κομμού η Ελένη εκφράζει την οδύνη και την απελπισία της.
 - Πώς ο αρχαίος υποκριτής, που υποδύοταν την Ελένη, πιστεύεις ότι θα απέδιδε αυτά τα έντονα συναισθήματα; Ας λάβουμε υπόψη ότι: α) οι ηθοποιοί στο αρχαίο θέατρο φορούσαν προσωπίείο και β) ο πιο κοννός θεατής απείχε περίπου 10 μέτρα και ο πιο μακρινός περίπου 100.

Ηθοποιοί με προσωπίείο από σύγχρονη παράσταση

Σύγχρονοι θεατές σε αρχαίο θέατρο

Θεατές από αγγειογραφία (μελανόμορφο αγγείο του δου αι. π.Χ.)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Έχουμε ήδη διαπιστώσει στον Πρόλογο την τραγική θέση της Ελένης. Στοιχεία που ορίζουν την τραγικότητα ενός προσώπου και το καθιστούν τραγικό ήρωα θεωρούνται –ανάμεσα στα άλλα– τα αισθήματα ενοχής, η σύγκρουσή του με υπέρτερες δυνάμεις, η απότομη μεταστροφή της τύχης, η επικράτηση μιας αναπόφευκτης μοίρας. Ας αναζητήσουμε στον κομμό στοιχεία που συνθέτουν την τραγικότητα της ηρωίδας.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Ο ΘΡΗΝΟΣ

[Μετά την πτώση της Τροίας η αιχμάλωτη Εκάβη, γυναίκα του Πριάμου και μητέρα του Έκτορα, θρηνεί.]

Συφορά!
 Πώς η δύστυχη, πώς να μην κλαίω, που μου χάθηκαν
 τα παιδιά μου, η πατρίδα μου, ο άντρας μου;
 Μεγαλεία των προγόνων πεσμένα· λοιπόν
 μια σκιά, τίποτ' άλλο δεν ήσαστε.
 Τι να πω, τι ν' αφήσω
 και σαν τι να θρηνήσω;
 Πώς οι κλειδώσες, αχ, μου πονούνε της δύστυχης,
 ξαπλωμένη όπως είμαι δω χάρω

με την πλάτη σε στρώση σκληρή!
 Οχ, οι πόνοι τρυπούν τα πλευρά μου,
 τα μελίγγια μου εδώ, το κεφάλι.
 Να σαλεύω πώς θέλω
 του κορμιού το σκαρί
 μια δεξιά, μια απ' την άλλη,
 να κρατά το ρυθμό στους αστέρευτους θρήνους μου!
 Θρήνοι, δίχως τραγούδια χορών,
 είν' αυτή η μουσική που ταιριάζει στους δύστυχους.

Ευριπίδης, *Τρωαδίτισσες*, στ. 105-121 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
 (Από το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

Αχ! να σβηνόμουν πάλι σαν εικόνα²³
 κι αντί για την ωραία θωριά μου ετούτη
 μεγάλη ασκήμια να 'χα, να ξεκνούσαν 300
 την τωρινή μου οι Έλληνες τη φήμη
 κι ό,τι καλό δικό μου να κρατούσαν,
 όπως θυμούνται τώρα το κακό. Όποιος
 έχει μια συμφορά θεοσταλμένη,
 το χτύπημα βαρύ, μα το υποφέρει' 305
 όμως πολλά δεινά με ζώνουν. Δίχως
 να φταίω με κακολογούν' ετούτο
 χειρότερο είναι απ' την αλήθεια, πράξεις
 να σου φορτώνουν που δεν έχεις κάνει.
 Μ' έριξαν οι θεοί απ' την πατρίδα 310
 σε βάρβαρες συνήθειες, χωρίς φίλους,
 κι ενώ ήμουν λεύτερη, έχω γίνει σκλάβα'
 οι βάρβαροι όλοι δούλοι, εξόν²⁴ ο αφέντης.²⁵
 Κι η άγκυρα που μου βάσταε τις ελπίδες,
 πως κάποια μέρα ο άντρας μου θα 'ρχόταν 315
 να με λυτρώσει απ' τα δεινά μου, πάει,
 δεν είναι ζωντανός, το φως δε βλέπει.
 Χάθηκε η μάνα μου κι εγώ φονιάς της'
 άδικα, μα βαραίνει εμέ το κρίμα²⁶
 η κόρη μου, καμάρι του σπιτιού μου, 320
 κακογερνάει ανύπαντρη, παρθένα²⁷
 τα δυο μου αδέρφια, οι Διόσκουροι, πεθάναν.²⁸
 Κι εγώ που συμφορές με ζώνουν τόσες,
 ενώ είμαι ζωντανή, νεκρή λογιέμαι.
 Και τελευταίο αυτό, στη Σπάρτη αν πάω, 325
 δε θα μ' αφήσουν να διαβώ τις πύλες,
 θαρρώντας πως εκάθηκ' η Ελένη
 της Τροίας με το Μενέλαο. Τι εκείνος
 αν ζούσε, θα με γνώριζε απ' τα κρύφια
 σημάδια, μονακά γνωστά στους δυο μας.²⁹ 330
 Δε γίνεται όμως τούτο, ουδέ θα γίνει.

► Ποια είναι τα αίτια της δυστυχίας της;

► Ποια είναι τα τωρινά βόσανά της;

ΣΧΟΛΙΑ

23. Στο πρωτότυπο άγαλμα. Η Ελένη πιθανόν να εύχεται να εξαφανιζόταν η ομορφιά της, όπως το χρώμα από ένα άγαλμα (τα αρχαία αγάλματα ήταν πολύχρωμα) ή από ένα ζωγραφικό πίνακα.
24. *εξόν* = εκτός.
25. Σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη των Αθηναίων, τα βαρβαρικά ήθη είναι κατώτερα από τα ελληνικά και οι βάρβαροι είναι δούλοι, καθώς είναι υποταγμένοι στον απόλυτο μονάρχη.
26. Εκφράζει και εδώ η Ελένη (όπως και στο στ. 64) την άποψη ότι είναι *αναίτιος* και ταυτόχρονα *παναίτιος*, δηλαδή ότι είναι αθώα και ταυτόχρονα υπεύθυνη για όλα, εξαιτίας της ομορφιάς της.
27. Κόρη της Ελένης είναι η Ερμιόνη, η οποία ακούγεται εδώ για πρώτη φορά. Με το ρήμα *κακογερνάει* η Ελένη δεν αναφέρεται στην τωρινή αλλά στη μελλοντική τύχη της κόρης της.
28. Η Ελένη υιοθετεί εδώ τη χειρότερη εκδοχή.
29. Η αναγνώριση δύο προσώπων στην αρχαία ελληνική τραγωδία, όπως και στον Όμηρο και αλλού, μπορεί να γίνει με *σημάδια*.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Το θρηνητικό τραγούδι σταματά. Ο Χορός αισθάνεται την ανάγκη να σταθεί κοντά στην Ελένη και να την παρηγορήσει. Τα παρηγορητικά αυτά λόγια προκαλούν την αντίδραση της Ελένης.

- Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε την Ελένη όσο αυτή μιλάει.
 - Ποια θα είναι η στάση της; Πού θα απευθύνεται; Ποια θα είναι η ένταση της φωνής της; Θα κινείται και πώς;
 - Ό,τι απεικονίζεται στη διπλανή φωτογραφία βρίσκεται κοντά σε όσα φαντάσθηκες;

Ελένη και Χορός (Α. Συνοδινού, Εθνικό θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Μετά το θρηνητικό τραγούδι της η ηρωίδα μοιάζει να έχει επανακτήσει την ψυχραιμία της και προβαίνει σε μια «ρητορική» διαμαρτυρία. Ο ρητορικός χαρακτήρας του λόγου της μπορεί να γίνει φανερός στην άρτια διάρθρωσή του, στις ρητορικές ερωτήσεις και στις αποφθεγματικές εκφράσεις που τον διανθίζουν. Ας τα επισημάνουμε.
- Αξίζει να σταθούμε στις αποφθεγματικές εκφράσεις. Θίγουν θέματα που ίσως απασχολούσαν τους Αθηναίους εκείνη την εποχή.
 - Ας τα αναζητήσουμε. Κατά πόσο τα θέματα αυτά μας προβληματίζουν και σήμερα;
- *Δίχως να φταίω με κακολογούν* (στ. 306-307), παραπονιέται και πάλι η Ελένη.
 - Βρίσκεις δικαιολογημένο το παράπονό της;
 - Τι πιστεύεις ότι επιδιώκεται με τη συχνή αναφορά της στην άδικη δυσφήμισή της; Ίσως θα μπορούσαμε να συναισθανθούμε το παράπονό της, αν φέρναμε στο νου μας ανάλογες δικές μας εμπειρίες.

Γ. Ρίτσας, Ελένη
(Μ. Λυμπεροπούλου, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.
Πάτρας, 1991)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΣΩΜΑ

[Στην τραγωδία Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα ο Αγαμέμνωνας έχει αποφασίσει να θυσιάσει την κόρη του Ιφιγένεια, προκειμένου να εξιλεώσει την Άρτεμη και να πραγματοποιηθεί ο απόπλους του ελληνικού στόλου, που έχει καθλωθεί από την άπνοια στην Αυλίδα. Για να πείσει την Κλυταιμνήστρα να φέρει στην Αυλίδα την Ιφιγένεια, της γράφει ψέματα ότι θα την παντρεύσει με τον Αχιλλέα' όταν ο Αχιλλέας πληροφορείται την πλεκτάνη αυτή, εξοργίζεται για τη χρησιμοποίηση του ονόματός του εν αγνοία του.]

ΑΧΙΛΛΕΑΣ. [στην Κλυταιμνήστρα] [...] τ' όνομά μου της κόρης σου φονιάς θα γίνει τότε, κι ας μην πήρε μαχαίρι. Ο αίτιος βέβαια είν' ο άντρας σου' και το κορμί μου ωστόσο δε θα 'ναι αγνό, αν καθεί για με, για γάμο μ' εμένα η κόρη αυτή [...]

Θα 'μουν εγώ ο πιο πρόστυχος Αργείος,
θα 'μουν εγώ ένα τίποτα [...],
αν φονιάς θα γίνει,
για κατίρι τ' αντρός σου, το όνομά μου.

Ευριπίδης, *Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα*, στ. 938-947 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιπωλείον της «Εστίας»)

Γιατί λοιπόν να ζω;³⁰ Τι με προσμένει;
 Για να γλιτώσω από τα βάσανά μου,
 να παντρευτώ ένα βάρβαρο και πλούσια
 ζωή μαζί του να περνώ; Η γυναίκα 335
 σα θα δεχτεί έναν άντρα που δε στέργει,
 δεν έχει σέβας διόλου στον εαυτό της.
 Πιο καλά θάνατος, μα να 'ναι ωραίος.
 Το κρέμασμα ντροπή, κι οι δούλοι ακόμα 340
 τέτοιο χαμό για αισχρό τον λογαριάζουν.
 Έχει αρχοντιά κι ευγένεια το μαχαίρι
 κι απ' τη ζωή γοργά ξεφεύγεις. Έχω
 τόσο βαθιά στη δυστυχία βουλιάξει
 σ' άλλες γυναίκες η ομορφιά χαρίζει 345
 χαρά, το χαλασμό σε μένα μόνο.
 ΧΟΡ. Όποιος και να 'ναι, Ελένη, ο ξένος, όσα
 διηγήθηκε γι' αλήθεια μην τα πάρεις.
 ΕΛΕ. Μου το 'πε καθαρά, ο Μενέλαος πάει.
 ΧΟΡ. Συχνά οι αλήθειες ψέμα καταντούνε.
 ΕΛΕ. Μα και συχνά τ' αντίθετο συμβαίνει. 350
 ΧΟΡ. Γυρίζει στο κακό μονάχα ο νους σου.
 ΕΛΕ. Φόβος βαρύς κι ασήκωτος με ζώνει.
 ΧΟΡ. Απ' το παλάτι σ' αγαπάει κανένας;
 ΕΛΕ. Όλοι' εξόν αυτός που ταίρι του με θέλει.³¹
 ΧΟΡ. Να τι θα κάνεις' άφησε τον τάφο... 355
 ΕΛΕ. Πού θες να φτάσεις;³² Τι με συμβουλεύεις;
 ΧΟΡ. Να πας μες στο παλάτι και την κόρη
 της πελαγίσιας νύμφης, τη Θεονόη,
 που όλα τα γνωρίζει, να ρωτήσεις 360
 ο άντρας σου αν ακόμα ζει ή δε βλέπει
 το φως του ήλιου πια. Κι όταν θα πάρεις
 σίγουρες προφητείες, μπορείς τότε
 να χείρεσαι ή να κλαις. Προτού να ξέρεις,
 ποιο τ' όφελος να θλίβεσαι; Άκουσέ με'
 άσε τον τάφο, πήγαινε σ' εκείνη 365
 και θα τα μάθεις όλα' αφού 'ναι κάποιος
 στο σπίτι να σου πει όλη την αλήθεια,
 τι ψάχνεις μακριά; Μαζί σου θέλω
 να 'ρθώ κι εγώ εκεί μέσα, τις μαντείες
 ν' ακούσω της παρθένας' οι γυναίκες 370
 πρέπει να βοηθούν η μια την άλλη.

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

► Ποια απόφαση παίρνει η Ελένη και για ποιους λόγους;

Η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

► Με ποια επιχειρήματα προσπαθεί ο Χορός να αποτρέψει την Ελένη από την απόφασή της;

► Ποια συμβουλή της δίνει ο Χορός;

ΣΧΟΛΙΑ

30. Το ίδιο ερώτημα είχε θέσει η Ελένη στο μονόλογό της στον Πρόλογο (στ. 68-69: *τι να την κάνω τη ζωή πια*). Τότε όμως είχε αιτιολογήσει την απόφασή της να μείνει στη ζωή με την ελπίδα της επιστροφής του Μενέλαου.
31. Εννοεί το Θεοκλύμενο, που κάνει ό,τι μπορεί για να πάρει την Ελένη γυναίκα του· η προσπάθειά του όμως αυτή, να της επιβάλει το γάμο παρά τη θέλησή της, είναι για την Ελένη δείγμα έλλειψης αγάπης.
32. Η Ελένη διακόπτει το λόγο της Κορυφαίας από φόβο μήπως, αν αφήσει το μνήμα του Πρωτέα, βρεθεί στο έλεος του Θεοκλύμενου.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Τα προηγούμενα τμήματα του Χορικού άδονταν από όλα τα μέλη του Χορού. Τώρα όμως από το ομαδικό τραγούδι περνάμε στη συνομιλία μεταξύ της Ελένης και της Κορυφαίας του Χορού.
 - Πιστεύεις ότι η κίνηση των γυναικών του Χορού αλλάζει;
 - Πώς φαντάζεσαι τη στάση και τις κινήσεις της Ελένης και της Κορυφαίας όσο αυτές συνομιλούν;

Κορυφαία – Γυναίκες του Χορού (Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός, χορογρ. Ν. Τάσσου-Συμεωνίδου)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Πολλές φορές οι ήρωες του Ευριπίδη εκφράζουν την επιθυμία να αποδράσουν από την οδυνηρή πραγματικότητα μέσα στην οποία ζουν. Κάποτε η επιθυμία τους αυτή εκφράζεται και ως ευχή να πεθάνουν ή ως παράπονο που δεν είναι ήδη νεκροί.
 - Σε ποια σημεία του λόγου της Ελένης διαφαίνεται η επιθυμία απόδρασης;
 - Ποια είναι η οδυνηρή πραγματικότητα από την οποία θέλει να αποδράσει;
 - Ποια αισθάνεται ότι είναι η ευθύνη της;

Ελένη – Χορός (Α. Τασσούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελιάτος)

- Όσο εξελίσσεται το έργο, μπορούμε να διαμορφώσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τη λειτουργία του Χορού στην *Ελένη*. Ο Χορός, που σε όλη τη διάρκεια του κομμού συνέπασχε με την Ελένη θεωρώντας αληθινές τις πληροφορίες του Τεύκρου, εκφράζει πλέον επιφυλάξεις για την αξιοπιστία τους και αναλαμβάνει πιο ενεργό ρόλο.
 - Ας προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε την αλλαγή στη στάση του Χορού και να διερευνήσουμε τη σημασία της στη δραματική οικονομία του έργου.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 5

«ΙΝΤΑ ΘΕΛΩ ΠΛΙΟ ΤΗ ΖΗΣΗ ΝΑ ΜΑΚΡΑΙΝΩ»

[*Η Αρετούσα, που περιμένει το γυρισμό του αγαπημένου της Ερωτόκριτου, πληροφορείται το θάνατό του.*]

ΑΡΕΤΟΥΣΑ. Ρωτόκριτε, ίντα θέλω πλιο τη ζήση να μακραίνω;
Ποια ολπίδα πλιο μου 'πόμεινε και θε να σ' ανιμένω;
Δίκως σου πώς είν' μπορετό στον κόσμο πλιο να ζήσω;
Ανάθεμα το ριζικό στά φύλαγεν οπίσω!

[...]
Μοίρα, δε σε φοβούμαι πλιο κι ό,τι κι α θέλεις κάμε,
[...]
εις τα βουνιά ας με ρίξουσι και τα θεριά ας με φάσι,
η απονιά σου να καρέι κι η γνώμη να χορτάσει.

Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Ε, στ. 985-988, 1023, 1027-1028

(Από το Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Ερμής)

ΑΜΟΙΒΑΙΟ*³³ (στ. 372-436)

- ΕΛΕ. Σωστές, καλές³⁴ μου, οι συμβουλές σας·
εμπρός, εμπάτε στο παλάτι
να μάθετε ποιοι αγώνες
με καρτερούν ακόμα. 375
- ΧΟΡ. Με χαρά δέχομαι το κάλεσμά σου.
- ΕΛΕ. Ω! μαύρη μέρα.
Τάχα ποιο θλιβερό μαντάτο
θ' ακούσω η δύστυχη;
- ΧΟΡ. Μην προμαντεύεις συμφορές 380
κι από τα πριν θρηνολογείς.
- ΕΛΕ. Τι να 'χει πάθει ο δόλιος μου άντρας;
Το φως του ήλιου τάχα θα το βλέπει,³⁵
το τέθριππό του το άρμα³⁶ και των άστρων
τους δρόμους, ή με τους νεκρούς 385
βαθιά στην κατωγή
τη σκοτεινή τους έχει μοίρα;
- ΧΟΡ. Πάντοτε να 'χεις, ό,τι και να γίνει,
για τα μελλούμενα καλές ελπίδες.
- ΕΛΕ. Φωνάζω εσένα, Ευρώτα δροσερέ,³⁷ 390
με τα κλωρά καλάμια, κι όρκο παίρνω
σε σένα, αν είναι αλήθεια ο λόγος
πως έχει ο άντρας μου καθεί
– ανόητη τάχα φήμη; Πες μου.
Θηλιά θα βάλω στο λαιμό μου φονική 395
ή θάνατο θα βρω, τρυπώντας
με κοφτερό μαχαίρι το κορμί μου
ποτάμι να χυθεί το αίμα,³⁸
σφαχτάρι³⁹ εγώ στις τρεις θεές
και στον τσοπάνη γιο του Πρίαμου,⁴⁰ 400
που μια φορά κοντά στις στάνες
έπαιζε το μονότονο σουραύλι.
- ΧΟΡ. Αλλού να πέσει το κακό,
για σε μονάχα η ευτυχία.

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- Ποιοι είναι οι φόβοι
της Ελένης και πώς
τους αντιμετωπίζει
ο Χορός;
- Ποιον όρκο παίρνει
η Ελένη;

ΣΧΟΛΙΑ

33. *αμοιβαίο*: λυρικός διάλογος ανάμεσα στην Ελένη και το Χορό.
34. Η Ελένη χρησιμοποιεί πληθυντικό αριθμό, επειδή η Κορυφαία μιλάει ως εκπρόσωπος όλων των γυναικών του Χορού.
35. Σε άλλη μετάφραση: *Το φως άραγε βλέπει [ο Μενέλαος] / να βλέπει τα τέσσερα τ' άλογα του ήλιου, την πορεία των άστρων;* (μτφρ. Ε. Χατζηανέστης).
36. Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Ήλιος ταξίδευε από την Ανατολή προς τη Δύση με άρμα που το έσερναν τέσσερα άλογα (τέθριππο).
37. Εδώ η Ελένη επικαλείται κάτι ιερό και πολύτιμο γι' αυτήν, τον ποταμό της πατρίδας της, τον Ευρώτα. Και εμείς στους όρκους μας επικαλούμαστε το θεϊόν.
38. Ο τρόπος της αυτοκτονίας (με αγχόνη ή με μαχαίρι), που απασχόλησε την Ελένη στους στίχους 339-341, δεν την ενδιαφέρει πια, καθώς είναι αποφασισμένη να πεθάνει, αν η μαντεία της Θεονόης είναι κακή.
39. Η Ελένη ακέφεται να αυτοκτονήσει με τον ίδιο τρόπο που θανατώνονταν τα ζώα στις θυσίες. Έτσι θα σπιγματίσει τις τρεις θεές, που ευθύνονται για την τύχη της.
40. Εννοεί τον Πάρη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Ο Χορός, που μπήκε στην ορχήστρα μετά τον Πρόλογο, τώρα αποχωρεί (*μεθίσταται*).
 - Ας φανταστούμε την πορεία που ακολούθησαν οι γυναίκες του Χορού μπαίνοντας και βγαίνοντας από την ορχήστρα και ας τη σημειώσουμε στη διπλανή φωτογραφία.

Μακέτα σκηνικού του Γιάννη Τσαρούχη για παράσταση της Ελένης (Ελληνική Σκηνή της Άννας Συνοδιού, 1966)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Χορός συνήθως παρέμενε στην ορχήστρα σε όλη τη διάρκεια του έργου. Οι μεταστάσεις*, όπως αποκαλούνται οι αποχωρήσεις του από την ορχήστρα κατά τη διάρκεια της δράσης, είναι στα έργα που σώζονται ελάχιστες και γίνονται για δραματικούς λόγους. Στη σκηνή που παρακολουθούμε έχουμε μία από τις ελάχιστες αυτές μεταστάσεις.
 - Με ποια πρόφαση αποχωρούν οι γυναίκες του Χορού;
 - Ποιες δραματικές ανάγκες φαντάζεσαι ότι απαιτούν την απουσία του Χορού από την ορχήστρα;
- Η Ελένη αποδέχεται την πρόταση του Χορού να ελέγξει τις πληροφορίες του Τεύκρου προσφεύγοντας στη Θεονόη. Και όμως παραμένει στη σκηνή για λίγο.
 - Μπορείς να δικαιολογήσεις το διαταγμό της;
 - Ποια συναισθήματα σου προκαλεί αυτή η επιβράδυνση;

Ελένη (Α. Πασιπάη, Ευριπίδης Ορέστης, Εθνικό Θέατρο, 1982)

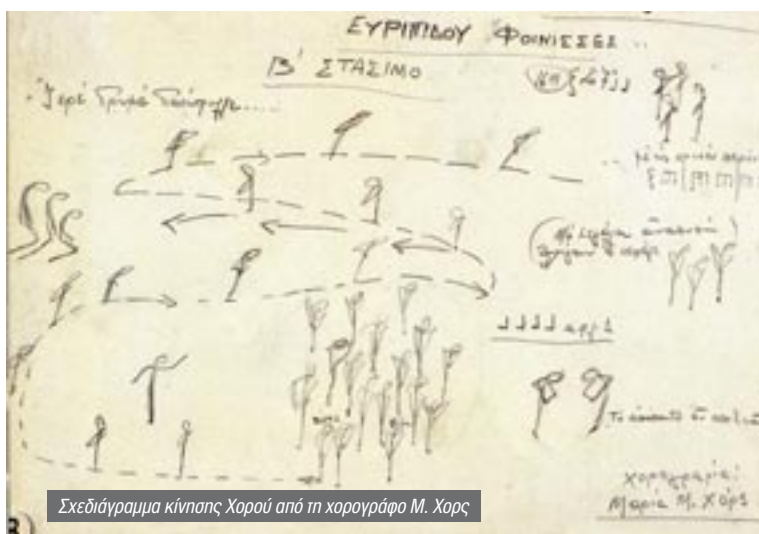
ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 6

«ΧΟΡΟΣ ΜΕ ΕΝΟΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ»

Εξάλλου, με παρόμοια πρόσωπα, δηλαδή γέροντες και γυναίκες, ο ποιητής είχε τη δυνατότητα να επιτύχει εκείνους τους συνδυασμούς ώριμης στοχαστικότητας και συγκινησιακής ευπάθειας, μαζί με ένα στοιχείο έντονης παθητικότητας, που χαρακτηρίζουν συνήθως τα λυρικά μέρη της τραγωδίας. Ο Χορός, ακόμα και όταν συγκροτείται από πρόσωπα ταπεινά –λ.χ. λαϊκές γυναίκες ή δούλους– διαθέτει ενόραση, ευαισθησία και πείρα, κάποτε μάλιστα σε βαθμό μεγαλύτερο από τα ηγεμονικά πρόσωπα του δράματος.

Ν. Χ. Χουρμουζιάδης

(Από το Ν. Χ. Χουρμουζιάδης, *Περί Χορού, Ο Ρόλος του Ομαδικού Στοιχείου στο Αρχαίο Δράμα*, Καστανιώτης)

Σχεδιάγραμμα κίνησης Χορού από τη χορογράφο Μ. Χορς

ΕΛΕ.	Ω! ⁴¹ Τροία κακορίζικη, ⁴² ρημάχτηκες για κάτι που δεν έγινε και τόσα υπόφερες δεινά· τα δώρα που μου χάρισεν η Κύπρη ατέλειωτα γεννήσαν μοιρολόγια, αρίφνητο ⁴³ αίμα, δυστυχίες	405	Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ • ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ • ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΟΡΦΙΑ ΟΜΟΡΦΙΑ ΤΗΣ
	πάνω στις δυστυχίες, θρήνους στους θρήνους, συμφορές... Μανάδες χάσαν τα παιδιά τους· στο φρυγικό του Σκάμαντρου το ρέμα ρίξανε τα κομμένα τους μαλλιά ⁴⁴	410	
	των σκοτωμένων οι αδελφές. Με πικρούς βόγγους και κραυγές θρηνολογήσαν οι Ελληνίδες, χεροχτυπώντας το κεφάλι απελπισμένα και με τα νύχια σκίζοντας, ματώνοντας	415	▶ Με ποια μυθικά πρόσωπα συγκρίνει τον εαυτό της η Ελένη;
	τα τρυφερά τους μάγουλα. ⁴⁵ Ω! Καλλιστώ ⁴⁶ καλότυχη παρθένα της Αρκαδίας, που κάποτε σου ἔδωσε ο Δίας τετράποδο κορμί κι έτσι έσμιξε μαζί σου·	420	
	καλύτερη απ' τη μάνα μου είχες μοίρα· με τη θωριά πυκνόμαλλου αγριμιού –λιόντισσας όψη ανήμερη– ξαλάφρωσες απ' τη βαριά σου θλίψη· του Μέροπα η κόρη, η Τιτανίδα,	425	▶ Ποια είναι τα κοινά τους σημεία;
	που για την άφταστη ομορφιά της η Άρτεμη την έδωξε οργισμένη, γίνηκε χρυσοκέρατη αλαφίνα· μονάχα τα δικά μου κάλλη	430	
	της Δαρδανίας αφάνισαν τα κάστρα	435	
	και τους βασανισμένους Αχαιούς.		

ΣΧΟΛΙΑ

41. Η Ελένη τραγουδά αυτά τα λόγια (μονωδία).
42. Η Ελένη αναφέρθηκε ήδη στα δεινά που προξένησε η ομορφιά της σε συγκεκριμένα άτομα. Τώρα περνά στα δεινά λαών, των Τρώων και των Ελλήνων.
43. *αρίφνητο* = ατέλειωτο.
44. Το κόψιμο των μαλλιών ήταν ένδειξη πένθους.
45. Οι συγγενείς του νεκρού θρηνούσαν χτυπώντας το κεφάλι με τα χέρια και γδέρνοντας το πρόσωπό τους με τα νύχια. Αυτός ο θρηνητικός τρόπος δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ· τον συναντάμε ακόμα και σήμερα σε περιοχές της Ελλάδας, όπως στη Μάνη, στην Κρήτη...
46. Στους στίχους 422-436 η Ελένη συγκρίνει τον εαυτό της με δύο μυθικά πρόσωπα, την Καλλιστώ (από τη λέξη *κάλλος* = ομορφιά) και την κόρη του Τιτάνα Μέροπα. Η Καλλιστώ, σύμφωνα με τον Ευριπίδη, μεταμορφώθηκε σε λέαινα (*λιόντισσα*), ενώ η κόρη του Τιτάνα Μέροπα σε ελάφι. Η σύγκριση αυτή γίνεται, για να τονίσει ότι η δική της τύχη είναι χειρότερη. Η ομορφιά της Καλλιστώ και της Τιτανίδας έβλαψε μόνο τις ίδιες και η μεταμόρφωσή τους σήμανε το τέλος των δεινών τους. Η ομορφιά όμως της Ελένης κατέστρεψε ολόκληρους λαούς και της προξένησε συμφορές που δεν έχουν λήξει ακόμη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η Ελένη, πριν αποχωρήσει από τη σκηνή, τραγουδάει στίχους γεμάτους αγωνία και πάθος.

Οι διπλανές φωτογραφίες, αν και δεν είναι από παράσταση της *Ελένης*, θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να παρατηρήσουμε τα μέσα (π.χ. βλέμμα, κίνηση χεριών), με τα οποία οι σημερινοί ηθοποιοί εκφράζουν αυτό το πάθος.

- Τι θα αξιοποιούσες από αυτά, για να σκηνοθετήσεις ή για να ερμηνεύσεις τη μονωδία της Ελένης;

Κατίνα Παξινού

Μελίνα Μερκούρη

Αντιγόνη Βαλάκου

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η ιδέα ότι η ομορφιά είναι καταστροφική, είτε για εκείνον που την έχει είτε για τους άλλους, είναι πολύ διαδεδομένη.
 - Ας εξετάσουμε πώς αντιμετωπίζει το θέμα της ομορφιάς της η Ελένη και αν επηρεάζει την τραγικότητά της.
- Στο τελευταίο μέρος της Παρόδου, ιδιαίτερα στο αμοιβαίο, παρακολουθούμε την ηρωίδα να θρηνεί για τα πάθη της, τις προσωπικές της συμφορές και τις αγωνίες της, αλλά και για την αγριότητα και τα δεινά του πολέμου. Εκφράζεται έτσι έντονα το παθητικό στοιχείο, που χαρακτηρίζει γενικότερα το έργο του Ευριπίδη.
 - Ας επισημάνουμε κάποια σημεία της Παρόδου, όπου γίνεται ιδιαίτερα εμφανές αυτό το στοιχείο.
 - Ποια συναισθήματα δημιουργούνται στους θεατές/αναγνώστες για την ηρωίδα;

Η Ελένη τελικά αποχωρεί. Η σκηνή μένει άδεια. Μια αίσθηση προσημονής κυριαρχεί. Σκέψου τι έγινε στην Πάροδο. Φαντάσου τη συνέχεια, πριν δεις τα παρακάτω.

Ω ναι, γελάω καμιά φορά, κι ακούω το γέλιο μου βραχνό ν' ανεβαίνει/ όχι απ' το στήθος πια, πολύ πιο κάτω, απ' τα πόδια· πιο κάτω, μες από τη γης. Και γελάω. Πως ήταν δίκως νόημα όλα, / δίκως σκοπό και διάρκεια και ουσία – πλούτη, πόλεμοι, δόξες και φθόνοι,/ κοσμήματα και η ίδια η ομορφιά μου.

Γ. Ρίτσος, *Η Ελένη* (απόσπασμα)
(Από το Γ. Ρίτσος, *Η Ελένη*, Κέδρος)

Γυναικεία μορφή από ταπισερί του 14ου αι.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 7

Η ΟΜΟΡΦΙΑ

– Καθρέφτη, καθρεφτάκι μου, για πες μου αλήθεια τώρα, ποια είναι η ομορφότερη μέσα σ' αυτή τη χώρα; [...]
– Δροσερή σαν τριαντάφυλλο είσαι όμορφη τσαρίνα, η μικρή όμως πριγκίπισσα είναι πιο όμορφη, πιο φίνα!
Στα λόγια αυτά, η τσαρίνα πρasiνισε από λύσσα και τα μάτια της έβγαλαν φλόγες μίσους.

Α. Σ. Πούσκιν,
Η πριγκίπισσα και οι εφτά ιπότες
(παραμύθι)
(Από το *Ο κόσμος των παραμυθιών*, τόμ. 3,
Εκδοτικός Οργανισμός Χρυσός Τύπος)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ας υποθέσουμε ότι στους στίχους της *Ελένης* που θα διδαχθούν αναλυτικά στην τάξη σας δεν περιλαμβάνεται η Πάροδος. Αναλαμβάνετε να παρουσιάσετε συνοπτικά στους συμμαθητές σας τα βασικά της σημεία σε ένα κείμενο 100 περίπου λέξεων, έτσι ώστε οι συμμαθητές σας να μπορέσουν να μελετήσουν χωρίς πρόβλημα το Α΄ Επεισόδιο.
2. Οι γυναίκες του Χορού και η Ελένη εκφράζουν τη συναισθηματική τους φόρτιση μέσα από ένα τραγούδι (κομμός). Με ποιους εκφραστικούς τρόπους δηλώνονται τα συναισθήματά τους στη β΄ στροφή και τη β΄ αντιστροφή;
3. Ο Χορός στην τραγωδία *Ελένη* αποτελείται από Ελληνίδες αιχμάλωτες γυναίκες, που άρπαξαν βάρβαροι επιδρομείς. Πώς εξυπηρετεί κατά τη γνώμη σας την εξέλιξη του δράματος η γυναικεία φύση, η ελληνική καταγωγή και η κατάσταση των μελών του Χορού;
4. Ως θεατές μιας σύγχρονης παράστασης της *Ελένης* συνθέτετε ένα σύντομο κείμενο, στο οποίο καταγράφετε τις εντυπώσεις σας από την είσοδο του Χορού. Μπορείτε να λάβετε υπόψη σας ανάμεσα σε άλλα και τα εξής: ποιες αποτελούν το Χορό, από πού και με ποιον τρόπο εισέρχονται στη σκηνή, τι χαρακτηρίζει γενικά την παρουσία τους.
5. Ο Ευριπίδης, σε έργα του που αναφέρονται στον Τρωικό πόλεμο, περιγράφει τις καταστροφικές του συνέπειες με την ίδια ένταση, τόσο για τους ηττημένους Τρώες όσο και για τους νικητές Έλληνες. Να εντοπίσετε τα σχετικά σημεία και να αναζητήσετε τη βαθύτερη σκοπιμότητα αυτής της αναφοράς.
6. Ποια είναι η στάση του Χορού στο αμοιβαίο (στ. 372-436) και πώς διαφοροποιείται από τη στάση του στον κομμό;
7. Τι θα έχανε κατά τη γνώμη σας η παράσταση, αν δεν υπήρχε ο Χορός και στη θέση του βρισκόταν μια πιστή θεραπευτική της Ελένης;
8. Να βρείτε στα λόγια του Χορού παραμυθητικά επιχειρήματα και να συντάξετε, με βάση αυτά, ένα σύντομο παραγορητικό λόγο που θα απευθύνεται στην Ελένη.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Ας υποθέσουμε ότι η τάξη σας έχει αναλάβει να οργανώσει μια έκθεση φωτογραφίας για το αρχαίο δράμα. Συγκεντρώνοντας φωτογραφικό υλικό από προγράμματα θεατρικών παραστάσεων και από το Διαδίκτυο, να κάνετε μια πρόταση για τη «Γωνιά του Χορού». Ξεκινήστε, αν θέλετε, την έρευνά σας σε μια «μηχανή αναζήτησης» του Διαδικτύου, βάζοντας τις λέξεις: «τραγωδία» ή chorus.

Μπορείτε να ταξινομήσετε τις φωτογραφίες με κριτήριο το φύλο των μελών του Χορού, τη σκευή τους, το σχηματισμό και το βηματισμό τους, το είδος της παράστασης (κλασική ή μοντέρνα) και να γράψετε τις κατάλληλες λεζάντες.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Η υπέρμετρη ομορφιά είναι πηγή πόνου, πιστεύει η Ελένη. Εξετάστε πώς αντιμετωπίζεται το θέμα αυτό: α) στη μυθολογία (π.χ. ο μύθος του Άδωνη και του Νάρκισσου), β) σε παραμύθια (π.χ. Χιονάτη), γ) σε δημοτικά τραγούδια (π.χ. *Παραλογές*, «Ο ζηλιάρης σύζυγος», επιμ. Γ. Ιωάννου, εκδ. Ερμής, ΝΕΒ), δ) στην αρχαία γραμματεία (π.χ. Ηρόδοτος 1, 8-12, «Η γυναίκα του Κανδαύλη»).

ΘΕΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Όσοι ξεκινήσατε την αποδελτίωση θα ήρθατε αντιμέτωποι με τις πρώτες δυσκολίες. Μπορεί να σας βοηθήσει στη δουλειά σας και η εξής υπόδειξη: γράφουμε πάνω δεξιά στο δελτίο μας το θέμα και τις ειδικότερες κατηγορίες που αποδελτιώνουμε. Στη συνέχεια αντιγράφουμε το στίχο που μας ενδιαφέρει ή γράφουμε με δικά μας λόγια το νόημά του.

Η αποδελτίωση μπορεί να συνεχιστεί με τα εξής θέματα: 5) **αποφθηνματικές εκφράσεις**, 6) **τύχη**, 7) **μύθοι**.

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 437-575

Από κατακτητής της Τροίας ένας ρακένδυτος ναυαγός

«Καὶ νῦν τάλας ναυαγὸς ἀπολέσας φίλους ἐξέπεσον ἐς γῆν τήνδε»
(στ. 408-409, μίμρ. στ. 465-466)

ΠΛΟΚΗ

- Η εμφάνιση του πολύτιμου Συντρόφου
- Οι πληροφορίες της Γερόντισσας

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο Μενέλαος: τραγικός ήρωας ή κωμική φιγούρα
- Η απομυθοποίηση των ηρώων
- *Είναι και Φαίνεσθαι*

Μενέλαος (Λ. Βογιατζής, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Ν. Χουβαρδάς)

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ		
1η ΣΚΗΝΗ 437-494	2η ΣΚΗΝΗ 495-541	3η ΣΚΗΝΗ 542-575
Μενέλαος	Γερόντισσα – Μενέλαος	Μενέλαος

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 437-494)

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Πέλοπα, που αγωνίστηκες στην Πίσσα
 με τον Οινόμαο σ' αρματοδρομίες,
 τότε, που 'χες καλέσει τους θεούς σε δείπνο,¹
 να 'χανες τη ζωή σου, πριν ακόμα 440
 γεννήσεις το γονιό μου, τον Ατρέα,
 κι εκείνος πάλι από την Αερόπη
 δυο γιους, τον Αγαμέμνονα κι εμένα
 το Μενέλαο, ζευγάρι ξακουσμένο·
 γιατί θαρρώ –και καυχησιά δεν είναι– 445
 πως με καράβια οδήγησα στην Τροία
 στράτευμα πλήθος² κι όχι με τη βία
 σαν τύραννος, αλλά μ' ακολουθήσαν
 θέλοντας οι λεβέντες της Ελλάδας.
 Χαθήκανε πολλοί, πολλοί κι εκείνοι 450
 που χαίρονται, γιατί έχουσε ξεφύγει
 τον κίνδυνο της θάλασσας και φέραν³
 τα ονόματα των σκοτωμένων πίσω
 στα σπίτια τους.⁴ Εγώ περιπλανιέμαι
 τόσοσν καιρό στο κύμα ο δόλιος,⁵ όσο 455
 χρειάστηκα την Τροία για να κουρσέψω⁶
 κι ενώ ποθώ στον τόπο μου να φτάσω,
 τη χάρη αυτή οι θεοί δε μου χαρίζουν.
 Τριγύρισα τους έρμους της Λιβύης
 τους αφιλόξενους γιालούς και κάθε 460
 φορά,⁷ που την πατρίδα μου ζυγώνω,
 μακριά με ξανασπρώχνουν οι ανέμοι,
 χωρίς μες στα πανιά μου να φουσκώσει
 ποτέ πρίμος αγέρας για τη Σπάρτη.
 Και τώρα ναυαγός ο μαύρος, δίκως 465
 φίλους στη χώρα βγήκα εδώ. Συντρίμμια
 γίνηκε το καράβι μου στους βράχους.
 Μου ξέμεινε η καρένα μόνο κι έτσι

Η ΕΙΣΟΔΟΣ

ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ –
ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΤΟΥ

- ▶ Ποιους προγόνους του αναφέρει και ποια ευχή διατυπώνει;
- ▶ Γιατί καυχιέται ο Μενέλαος;
- ▶ Ποιες είναι οι περιπέτειές του;

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΟΥ

- ▶ Ποια είναι τα βάσανά του;
- ▶ Τι τον έφερε στην είσοδο του ανακτόρου;

ΣΧΟΛΙΑ

1. Το κείμενο εδώ έχει μάλλον υποστεί αλλοιώσεις· το γενικό νόημα των στίχων 437-441 πρέπει να είναι: *Μακάρι, Πέλοπα, που ο Τάνταλος σε πρόσφερε κάποτε γεύμα στους θεούς, να μη σε είχε αναστήσει ο Δίας· έτσι δε θα κέρδιζες στις αρματοδρομίες την Ιπποδάμεια και δε θα είχες γεννήσει τον πατέρα μου Ατρέα...* Ο Μενέλαος δηλαδή εύχεται να μην είχε γεννηθεί ο πατέρας του, άρα και ο ίδιος.
2. Ο Μενέλαος παρουσιάζει τον εαυτό του και όχι τον αδελφό του Αγαμέμνονα ως αρχηγό της εκστρατείας στην Τροία. Ίσως να μην είναι δείγμα της αλαζονείας του αλλά συνειδητή επιδίωξη του Ευριπίδη να αναδείξει τον ηρωισμό του Μενέλαου.
3. *και φέραν* = φέρνοντας.
4. Η μνήμη των αποθανόντων έχει μεγάλη σημασία για τους Έλληνες και ιδιαίτερα για τους Αθηναίους θεατές μετά τη Σικελική καταστροφή.
5. Η αντίθεση ανάμεσα στον περιπλανώμενο Μενέλαο και σε όλους τους υπόλοιπους Έλληνες, που είτε χάθηκαν στην Τροία είτε γύρισαν στην πατρίδα τους, θυμίζει την αρχή της *Οδύσσειας* (α, στ. 11-14): *Όλοι, όσοι τότε ξέφυγαν το μαύρο χάρο, πήγαν /στα σπίτια τους από γιालούς και μάχες γλιτωμένοι. /Κι αυτόν μονάχα πόκλαιγε πατρίδα και γυναίκα /τον κράταε λατρευτή θεά, η Καλυψώ, η νεράιδα...* (μψφρ. Ζ. Σίδερης).
6. Ο Μενέλαος δεν περιπλανιέται δέκα χρόνια αλλά επτά· σωστότερη θα ήταν η μετάφραση: *περιπλανιέμαι από τότε που κούρσεψα την Τροία.*
7. Στην πραγματικότητα, όπως θα αναφέρει πιο κάτω ο ίδιος ο Μενέλαος, μόνο μία φορά πλησίασε στο Ακρωτήριο του Μαλέα. Επομένως, η επανάληψη τονίζει και επιπίνει τις συμφορές του Μενέλαου, που θυμίζουν το δύσκολο νόστο του Οδυσσέα.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Η Ελένη και οι γυναίκες του Χορού βρίσκονται στο παλάτι, όπου ζητούν πληροφορίες για την τύχη του Μενέλαου. Διάχυτο είναι ένα κλίμα αδημονίας.

- Ένα νέο πρόσωπο εμφανίζεται στη σκηνή. Από πού έρχεται; Τι φοράει; Πώς μαθαίνουμε ποιος είναι;
- Ας παρατηρήσουμε τις φωτογραφίες του Α΄ Επεισοδίου (σελ. 35-43) που απεικονίζουν το Μενέλαο σε σύγχρονες παραστάσεις. Σε ποιες περιπτώσεις ο ενδυματολόγος ακολούθησε πιστά τις σκηνογραφικές πληροφορίες που μπορούμε να αντλήσουμε από το κείμενο;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Με την είσοδο του Μενέλαου αρχίζει το Α΄ Επεισόδιο*, που αποτελεί ένα από τα επικά-διαλογικά* μέρη της τραγωδίας. Δε βρισκόμαστε, λοιπόν, στην αρχή του έργου· η δράση έχει ήδη αρχίσει. Παρ' όλα αυτά, υποστηρίζεται ότι ο μονόλογος αυτός του Μενέλαου είναι ένας δευτερος Πρόλογος.
 - Ας αναζητήσουμε στο κείμενο στοιχεία που στηρίζουν αυτή την άποψη.
 - Ποιες δραματικές σκοπιμότητες υπηρετεί ο δευτερος αυτός Πρόλογος;
- Η εμφάνιση του Μενέλαου ως ναυαγού ασφαλώς δε θυμίζει σε τίποτα το Μενέλαο του μύθου.
 - Ποια εντύπωση πρέπει να έκανε στους θεατές αυτή η εμφάνιση ενός βασιλιά και μάλιστα αρχηγού της εκστρατείας στην Τροία; Ας λάβουμε υπόψη μας ότι ο κωμωδιογράφος Αριστοφάνης σατίρισε με έντονη ειρωνεία την προσπάθεια του Ευριπίδη να συγκινήσει τους θεατές με τη ρακοφορία των ηρώων του.

Μενέλαος (Π. Εμμανουιλίδης, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Α. Μιχόπουλος)

Αριστοφάνης, Θεαμοφοριάζουσαι, Εθνικό Θέατρο, 1989, σκην. Κ. Μπάκας

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

«...ΕΝΑ ΚΟΥΡΕΛΙ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΣΟΥ ΔΡΑΜΑ»

[Ο βασικός ήρωας της κωμωδίας Αχαρνής του Αριστοφάνη, ο Δικαιοπόλης, πρόκειται να απολογηθεί στο Χορό των συμπολιτών του και, για να τους συγκινήσει, σκοπεύει να παρουσιαστεί ως ήρωας του Ευριπίδη, ρακένδυτος και αξιολύππητος¹ σπεύδει λοιπόν στον ποιητή και του ζητάει δανεικά κουρέλια από τα έργα του.]

ΔΙΚ. Μα, Ευριπίδη,
στα γόνάτα σου πέφτω, χάρισέ μου
ένα κουρέλι απ' το παλιό σου δράμα.
Λόγο είν' ανάγκη στο Χορό να βγάλω,
κι αν δεν τα πω καλά, θα με σκοτώσουν.
ΕΥΡ. (με κωμικό στόμφο) Ποια ράκη; Εκείνα που φορούσε
ο δόλιος γέρος, ο Οινέας, στον τραγικόν αγώνα;
ΔΙΚ. Όχι του Οινέα· κάποιου άλλου πιο για κλάψες.
ΕΥΡ. Του Φοίνικα ίσως του τυφλού;
ΔΙΚ. Ήταν ένας κι απ' το Φοίνικα ακόμα πιο για κλάψες.
ΕΥΡ. Σαν ποιων σκουπιτών¹ ξεσκλίδια² να γυρεύει;
Του Φιλοκλήτη λες, του διακονιάρη;

ΔΙΚ. Ήταν ένας πολύ πιο διακονιάρης.
ΕΥΡ. Μήπως ζητάς το λιγδιασμένο ντύμα
που φόραγε ο κουτσός Βελλεροφόντης;
ΔΙΚ. Όχι ο Βελλεροφόντης· κάποιος άλλος,
κουτσός κι εκείνος, φλύαρος, κολλιτσιδά
και τροχισμένη γλώσσα.
ΕΥΡ. Ξέρω, ξέρω·
τον Τήλεφο θα λες, απ' τη Μυσία.
ΔΙΚ. Ναι, τον Τήλεφο· δώσ' μου, σε ικετεύω,
εκείνου τις φασκίες.

¹ τα σκουπά = τα ρούχα

² ξεσκλίδια = κουρέλια

Δημότες των Αχαρνών, στ. 415-431 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

	πάνω της έχω ανέλπιστα γλιτώσει, ⁸ με την Ελένη που 'φερα απ' την Τροία.	470	
	Ποιος είναι ο τόπος, ποιοι τον κατοικούνε; Δεν ξέρω' με τα ρούχα μου κουρέλια ντρεπόμουν να ρωτήσω τους ανθρώπους. Ο ευτυχισμένος, όταν κακοπάθει, νιώθει πικρότερη τη δυστυχία,	475	
	παρ' όσο αυτός που από παλιά την ξέρει. ⁹ Τώρα με τυραννά σκληρά η ανάγκη· ψωμί δεν έχω ή ρούχο, καθώς δείχνουν τ' απομεινάρια από το караβίσιο πανί που'μαι ζωσμένος· τους χιτώνες, τα λαμπρά πέπλα η θάλασσα κατάπιε. Στα βάθη μιας σπηλιάς κρατάω κρυμμένη τη γυναίκα μου, αιτία στις συμφορές μου, κι όσοι απομείναν απ' τους σύντροφούς μου, τους έβαλα να τη φυλάγουν. Μόνος γυρίζω ψάχνοντας για κείνους νά 'βρω κάτι να τους χορτάσω. ¹⁰ Μόλις είδα το σπίτι αυτό με τους θριγκούς τριγύρω και τον ωραίο πυλώνα –αρχοντικό 'ναι– ¹¹ ζύγωσα· κάτι ελπίζω για τους ναύτες να οικονομήσω· απ' τους φτωχούς δεν έχεις, ακόμη κι αν το θέλουνε, βοήθεια. Έε' δε θα 'ρθεί ένας θυρωρός στην πόρτα να πει στο νοικοκύρη τα δεινά μου; ¹²	480	
	Ποιος είναι κει όξω; Φύγε, γιατί στέκει στη θύρα; Θα ενοχλήσεις τους αφέντες. Θα σε σκοτώσουν, Έλληνες αν είσαι. ¹³ Κανέναν δεν αφήνουν εδώ νά 'ρθει. ΜΕΝ. Σωστά μιλάς, γριούλα, να, σ' ακούω· όμως κι εσύ μαλάκωσε λιγάκι. ¹⁴	485	
2η ΣΚΗΝΗ (στ. 495-541)	ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ	495	
	ΜΕΝ. Φεύγα· δουλειά μου να εμποδίζω, ξένε, ¹⁵ τους Έλληνες το σπίτι όταν ζυγώνουν. ΜΕΝ. Μη σπρώχνεις ντε, το χέρι μη μου σφίγγεις. ΓΕΡ. Εσύ θα φταις, στο λέω, αν δε μ' ακούσεις. ΜΕΝ. Πήγαινε μέσα, πες στ' αφεντικά σου. ΓΕΡ. Κακό για σένα, αν μάθουνε πως ήρθες.	500	
		505	

**Ο ΜΕΝΕΛΑΟΣ
ΚΑΙ Η ΑΦΙΛΟΞΕΝΗ
ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ**

► Τι ζητάει ο Μενέλαος και πώς του συμπεριφέρεται η Γερόντισσα;

ΣΧΟΛΙΑ

8. Έτσι γλίτωσε κι ο Οδυσσέας, όταν οι θεοί του βύθισαν το πλοίο και πνίξανε όσους συντρόφους τού είχαν απομείνει.
9. Κυρίαρχη αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων είναι ότι μεγαλύτερη δυστυχία προκαλούν οι απότομες μεταστροφές της τύχης.
10. Όπως ο Οδυσσέας, έτσι και ο Μενέλαος εμφανίζεται ως *φιλέταιρος*, δηλαδή ενδιαφέρεται για τους συντρόφους του.
11. Η περιγραφή τονίζει ότι το ανάκτορο είναι πολύ πλούσιο και, επομένως, υπάρχει ελπίδα ο Μενέλαος να βρει τα αναγκαία.
12. Ο Μενέλαος λέει αυτά μάλλον με υψωμένη την ένταση της φωνής του· πιθανόν να χτυπάει και την πόρτα.
13. Η διαταγή του Θεοκλύμενου, να θανατώνονται οι Έλληνες που φτάνουν στην Αίγυπτο, είχε αναφερθεί και από την Ελένη στον Τεύκρο.
14. Κατάπληκτος ο Μενέλαος από την υποδοχή δεν προσέχει το περιεχόμενο των λόγων της θυρωρού, αλλά τον προσβλητικό τόνο της.
15. Η Γερόντισσα δε ρωτάει τον ξένο πώς τον λένε, επειδή εμφανίζεται ως ζητιάνος· έτσι εξυπηρετείται και η δραματική οικονομία.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η ρήση του Μενέλαου μοιάζει με την προλογική ρήση της Ελένης. Υπάρχει όμως μια βασική διαφορά: η Ελένη απευθυνόταν στους θεατές, ενώ ο Μενέλαος παρουσιάζει τις αναγκαίες πληροφορίες με ένα γνήσιο μονόλογο.
- Πώς θα αξιοποιούσες την επισήμανση αυτή, αν σκηνοθετούσες τους μονολόγους των δύο ηρώων;

Ελένη (Κ. Καραμπέτη, Θέατρο του Νότιου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδός)

Μενέλαος (Δ. Καρέλλης, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουσιανός)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ας παρατηρήσουμε το λόγο του Μενέλαου. Διαρθρώνεται σε δύο άξονες. Ο Μενέλαος κάποτε... ο Μενέλαος τώρα...
 - Ας θυμηθούμε τα χαρακτηριστικά του τραγικού ήρωα. Θα τον χαρακτηρίζες τραγικό ήρωα; Γιατί; Πώς νιώθεις ακούγοντάς τον;
- Ως θεατές / αναγνώστες της *Ελένης* είναι η δεύτερη φορά που ακούμε κάποιον ήρωα να περηφανεύεται πως *κούρσισε* την Τροία: στον Πρόλογο ο Τεύκρος, τώρα ο Μενέλαος.
 - Ας αναζητήσουμε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στους δύο αυτούς ήρωες ως προς τη σκηνική παρουσία και την κατάσταση τους.
 - Ποιες σκέψεις για τις συνέπειες του πολέμου μάς γεννά η τύχη των δύο αυτών ηρώων;

Ο Οδυσσεύς караβοισκισμένος (παράσταση από κράνος του 5ου αι. π.Χ.)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ

Ο ευσεβής Αινείας πολλά αναλογίζονταν τη νύχτα, / και μόλις το ζωογόνο βγήκε της μέρας φως, αποφασίζει / τους νέους τόπους, όπου τον ρίξαν οι άνεμοι, να εξερευνήσει, / να μάθει ποιοι τον τόπο κατοικούν, άνθρωποι ή θηρία, / γιατί ακαλλίεργτο τον βλέπει, κι ύστερα να γυρίσει, / στους συντρόφους του να πει όσα θα έχει δει.

Βιργίλιος, *Αινειάδα* I, στ. 305-309 (μτφρ. Χ. Ράμμος)

Η Μεγάλη Έξοδος, Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών

MEN.	Τους ναυαγούς κανείς δεν τους πειράζει. ¹⁶		
ΓΕΡ.	Κάποιο άλλο σπίτι τότες άντε να 'βρεις.		
MEN.	Δε φεύγω, θα μπω μέσα, να μ' αφήσεις.		
ΓΕΡ.	Ενόκληση έχεις γίνει, θα σε διώξουν.	510	
MEN.	Αχ! πού είσαι, κοσμοξάκουστε στρατέ μου.		
ΓΕΡ.	Εκεί, μα όχι εδώ, σπουδαίος ήσουν.		
MEN.	Θεοί, να μ' απιμάζουν έτσι εμένα!		
ΓΕΡ.	Δακρύζεις; Τι σου φέρνει τόσο λύπη;		
MEN.	Την πρώτη μου, παλιά ευτυχία θυμάμαι.	515	
ΓΕΡ.	Δεν πας λοιπόν στους φίλους σου να κλάψεις;		
MEN.	Ποια είναι η χώρα αυτή; Ποιο το παλάτι;		
ΓΕΡ.	Η Αίγυπτος και του Πρωτέα ¹⁷ το σπίτι.		
MEN.	Η Αίγυπτος; Πού έχω αράξει ο δόλιος! ¹⁸		
ΓΕΡ.	Σου φταίνε τα λαμπρά νερά του Νείλου;	520	
MEN.	Όχι· στενάζω για τις συμφορές μου.		
ΓΕΡ.	Δεν είσαι ο μόνος· κι άλλοι δυστυχούνε. ¹⁹		
MEN.	Ο βασιλιάς που μου είπες είναι μέσα;		
ΓΕΡ.	Να ο τάφος του· ο γιος του βασιλεύει.		
MEN.	Βρίσκεται στο παλάτι ή έχει φύγει;	525	
ΓΕΡ.	Λείπει· και των Ελλήνων εκθρός μέγας.		
MEN.	Τι του έκαναν κι εγώ θα το πληρώσω; ²⁰		
ΓΕΡ.	Είν' η Ελένη εδώ, του Δία η κόρη.		
MEN.	Τι λες; Πώς είπες; Ποια; Πες το μου πάλι.		
ΓΕΡ.	Η κόρη του Τυνδάρεω απ' τη Σπάρτη.	530	
MEN.	Κι εδώ από πού σας ήρθε; Εξήγησέ μου.		
ΓΕΡ.	Από τη Λακεδαίμονα έχει φτάσει.		
MEN.	Πότε; Την έκλεψαν απ' τη σπηλιά μου; ²¹		
ΓΕΡ.	Προτού να πάνε οι Αχαιοί στην Τροία. ²²		
	Μα τώρα φύγε. Κάτι στο παλάτι	535	
	συμβαίνει που μας έχει αναστατώσει.		
	Ήρθες σε δύσκολη στιγμή· ο αφέντης		
	αν σ' έβρει εδώ, το θάνατο θα λάβεις		
	για δώρο της φιλοξενίας. ²³ Έχω		
	στους Έλληνες αγάπη, ωστόσο σου είπα	540	
	λόγια πικρά, γιατί τονε φοβάμαι.		

► Τι πληροφορείται ο Μενέλαος από τη Γερώντισσα;

► Γιατί η Γερώντισσα διώχνει το Μενέλαο;

ΣΧΟΛΙΑ

16. Ο σεβασμός προς τους ξένους, ιδίως όταν βρίσκονται σε ανάγκη, θεωρείται από τους αρχαίους Έλληνες δείγμα πολιτισμού.
17. Ο Πρωτέας, αν και νεκρός, κυριαρχεί σε όλο το έργο· έτσι ο Θεοκλύμενος αναφέρεται συχνά όχι με το όνομά του αλλά με την περιγραφή ο γιος του Πρωτέα· επίσης ο τάφος του βρίσκεται μπροστά στο παλάτι και έτσι ο Πρωτέας εξακολουθεί να προστατεύει την Ελένη, παρέχοντάς της άσυλο. Η αναφορά της Γερώντισσας μπορεί να δηλώνει και το σεβασμό της προς αυτόν.
18. Για τους Έλληνες της ομηρικής εποχής η Αίγυπτος βρισκόταν στην άκρη του κόσμου· έτσι εξηγείται η απειλησία του Μενέλαου.
19. Η φράση αυτή θεωρείται κοινός τόπος παραμυθίας (παρηγοριάς) από την εποχή του Ομήρου.
20. *Ειρωνεία*: ο Θεοκλύμενος φονεύει τους Έλληνες, γιατί φοβάται μήπως οι Έλληνες, και ιδίως ο Μενέλαος, του πάρουν την αγαπημένη του Ελένη· άρα ο Μενέλαος είναι η πραγματική αιτία της στάσης του Θεοκλύμενου.
21. Σύμφωνα με τις συμβάσεις του θεάτρου, η ερώτηση αυτή λέγεται έτσι, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι η Γερώντισσα δεν την ακούει.
22. Η Γερώντισσα χρονολογεί με βάση το τελευταίο σημαντικό γι' αυτήν ιστορικό γεγονός, την εκστρατεία στην Τροία.
23. Οξύμωρο σχήμα (= ο θάνατος ως δώρο της φιλοξενίας), που τονίζει τη σκληρότητα του Θεοκλύμενου και ερμηνεύει τη στάση της Γερώντισσας.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Στη 2η σκηνή, το κείμενο μας δίνει αρκετές σκηνοθετικές πληροφορίες. Ως σκηνοθέτης της παράστασης διαβάζεις το κείμενο και εντοπίζεις τους σκηνοθετικούς του δείκτες. Σημείωσε δίπλα στους συγκεκριμένους στίχους τις οδηγίες που θα δώσεις στους ηθοποιούς, ώστε να συνταιριάξουν κίνηση και λόγο.

Μενέλαος και Γερώντισσα (Β. Κανάκης – Ε. Ζαφειρίου, Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Ευριπίδης επιλέγει ως θυρωρό, φύλακα δηλαδή του ανακτόρου, μια γυναίκα και μάλιστα γερόντισσα. Πρόκειται για ένα δευτερεύον πρόσωπο, που συνήθως είναι ανώνυμο και εμφανίζεται στη σκηνή μόνο με την ιδιότητά του.
 - Ας αναζητήσουμε τους λόγους, για τους οποίους επιλέγεται ως θυρωρός μια αδύναμη γυναίκα και όχι ένας χερσούδναμος στρατιώτης. Ποιος, λοιπόν, είναι ο ρόλος της συγκεκριμένης σκηνής στη δραματική οικονομία;
- Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, με την επινόηση του ειδώλου της Ελένης δημιουργείται στην τραγωδία μας μια έντονη αντίθεση ανάμεσα στο *είναι* και το *φαίνεσθαι*, που εκδηλώνεται με διάφορες μορφές, όπως *δόξα* (<δοκεῖ= φαίνεται) – *ἀλήθεια*, *ὄνομα* – *σώμα*. Αυτήν τη θεμελιώδη για την τραγωδία αντίθεση τη γνωρίσαμε ως τώρα στο πρόσωπο της Ελένης.
 - Ας την αναζητήσουμε και σε δύο ακόμα πρόσωπα, το Μενέλαο και τη Γερόντισσα.
 - Η έμφαση στην αντίθεση αυτή ποιες σκέψεις σου προκαλεί για την εξέλιξη του έργου;
 - Ποιες σκέψεις για την ανθρώπινη ζωή;
- Μέχρι τώρα είδαμε το Μενέλαο στην τραγική του διάσταση. Ο Μενέλαος όμως προβληματίζει: είναι πράγματι τραγικό πρόσωπο ή μια φιγούρα που σκιαγραφείται με κωμικές πινελιές; Πολλά και αντιφατικά σχόλια έχουν γραφτεί γι' αυτόν. Διαφορετικές είναι και οι σκηνοθετικές ερμηνείες. Έτσι, η παρουσία του Μενέλαου προκαλεί στους αναγνώστες/θεατές άλλοτε χαμόγελο ή γέλιο, άλλοτε λύπηση και οίκτο, άλλοτε κλαυσίγελω.
 - Ας αναζητήσουμε στη σκηνή με τη Γερόντισσα στοιχεία που μπορούν να δικαιολογήσουν τους διαφορετικούς τρόπους θεώρησης του ήρωα.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Μ. Μη μου κρατάς τα χέρια/και μη με σπρώχνεις.
Γ. Αν δε μ' ακούσεις,/για ό,τι θα γίνει
μπν πεις πως φταίω εγώ.
Μ. Πήγαινε μέσα και πες στ' αφεντικά σου...
Γ. Θα μετανώσεις πικρά,/ αν μάθουν πως τους κόπιασες.
Μ. Είμαι ξένος και ναυαγός.
Διεκδικώ το δικαίωμα της ασυλίας.
Γ. Ψάξε να βρεις κανένα άλλο σπίτι.
Μ. Όχι! Θα μπω μέσα, δε φεύγω
και μπν κλείνεις το δρόμο.

«ΑΝΑΜΙΜΝΗΣΚΟΜΑΙ ΚΑΙΡΩΝ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ!»

Γ. Μας έγινες τσιμπούρι.
Θα σε πετάξουν έξω με τις κλωτσιές.
Μ. Αλίμονο! Πού είσαι δοξασμένο μου
στράτευμα!
Γ. Δεν ξέρω πού είναι, όμως εδώ δεν έχεις πάραση.
Μ. Θεέ μου, ποιος θα το έλεγε πως έτσι θα ξευτελιστώ;
Γ. Γιατί δακρύζεις, μάτια μου; Γιατί σε πήρε το παράπονο;
Μ. Αναμνήσκομαι καιρών ευδαιμονίας!

Ευριπίδης, *Ελένη*, σκηνή Γερόντισσας-Μενέλαου, στ. 503-515
(μτφρ. Κ. Μύρης)

(Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, *Ελένη*, Αμφιθέατρο, 1999)

3η ΣΚΗΝΗ (στ. 542-575)

ΜΕΝ.	Μα τι να πω ²⁴ ; Καινούριες, πιο μεγάλες κι από τις πρώτες συμφορές ακούω. Ἦρθα απ' την Τροία και φέρνω την Ελένη, που μέσα στη σπηλιά καλά την κρύβω,	545
	και τώρα μέσα εδώ στο σπίτι ετούτο κάποια άλλη κατοικεί με τ' όνομά της. Του Δία την είπε θυγατέρα. Μήπως κανένας ζει στο Νείλο που τον κράζουν Δία; Ένας μονάχα, αυτός στα ουράνια. ²⁵	550
	Υπάρχει Σπάρτη αλλού 'ξον από κείνη πλάι στα καλάμια τα χλωρά του Ευρώτα; Τυνδάρω μονάχα ένα φωνάζουν. Δεν ξέρω τι να πω. Δεύτερη υπάρχει στον κόσμο Λακεδαίμονα; Άλλη Τροία;	555
	Κι ωστόσο ναι, πολλοί στην οικουμένη τα ίδια ονόματα έχουν, κι οι γυναίκες κι οι πόλεις, καθώς φαίνεται. Δεν πρέπει για τούτα ν' απορώ κι ούτε, από φόβο στα λόγια της γριάς, θα φύγω· τόσο σκληρή καρδιά κανείς δεν έχει, ²⁶ που, όταν ακούσει πώς με λεν, να μη μου δώσει λίγο ψωμί. Της Τροίας την ξακουσμένη φωτιά γνωρίζουνε παντού κι εμένα,	560
	το Μενέλαο, που την άναψα. ²⁷ Εδώ τώρα θα καρτερώ το βασιλιά· δυο τρόπους έχω να φυλακτώ· σκληρός αν είναι, θα τρέξω να κρυφτώ στο συντριμμένο καράβι· αν όμως δείξει καλοσύνη, βοήθεια του ζητάω στη συμφορά μου. ²⁸	570
	Χειρότερο κακό άλλο δεν υπάρχει να ζητιανεύω εγώ ένας βασιλέας απ' άλλον βασιλιά· το θέλ' η ανάγκη. Πολύ σοφός –όχι δικός μου ²⁹ – λόγος· η πιο μεγάλη δύναμή 'ναι η ανάγκη.	575

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

- ▶ Πώς εξηγεί ο Μενέλαος την παράδοση παρουσία της Ελένης στην Αίγυπτο;
- ▶ Ποιες είναι οι αποφάσεις του;

ΣΧΟΛΙΑ

24. *Μα τι να πω;* = μα τι να σκεφτώ, τι να υποθέσω;
25. Ο Μενέλαος απορεί, γιατί στην αρχαία Ελλάδα δε συνήθιζαν να δίνουν σε θνητούς ονόματα θεών. Άρα δυσκολεύεται να πιστέψει ότι υπάρχει στην Αίγυπτο θνητός με το όνομα «Δίας».
26. Άλλη μετάφραση: *Γιατί κανένας άνθρωπος δεν έχει/τέτοια βαρβαρική ψυχή* (Ε. Χατζηνανέστης).
27. *κι εμένα, /το Μενέλαο, που την άναψα.* Κάποιος μελετητής διαγράφηκε τη φράση αυτή, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχει λόγος να συσπθεί ο Μενέλαος εδώ. Πιθανόν πρόκειται για μεταγενέστερη προσθήκη από έναν ηθοποιό. Θα μπορούσε ωστόσο να αντιπείνει κάποιος ότι η επώνυμη αναφορά *Μενέλαος* και η συμπλήρωση *με γνωρίζουνε παντού* είναι απαραίτητα στοιχεία, για να περιγράψουν το Μενέλαο ως αλαζόνα στρατηγό.
28. Προφανώς ο Μενέλαος θα κρυφτεί κάπου, ώστε να δει πρώτα τη συμπεριφορά του θεοκλύμενου και να αποφασίσει αν θα παρουσιαστεί, για να ζητήσει βοήθεια.
29. Πρόκειται για μια τυπική φράση, που λέγεται όταν κάποιος παραθέτει τη ρήση ενός σοφού.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Κάποιοι μελετητές της *Ελένης* διακρίνουν στο Επεισόδιο αυτό *κωμικά στοιχεία*, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι ο Ευριπίδης επιλέγει να παρουσιάσει τους ήρωες ως κοινούς θνητούς και μάλιστα, σε περιπτώσεις όπως του Μενέλαου, να αναδεικνύει τα αντιφατικά στοιχεία, που χαρακτηρίζουν κάθε ανθρώπινη ύπαρξη.
 - Ως σκηνοθέτης ποιες οδηγίες θα έδινες στον υποκριτή που υποδύεται το Μενέλαο, σε κάθε περίπτωση; Αν είχες να επιλέξεις και τη μετάφραση, σε ποια θα κατέληγες στην κάθε περίπτωση, στη μετάφραση του Τ. Ρούσσου που διαβάζουμε στο σχολικό βιβλίο ή του Κ. Μύρη (παράλληλο 3);
 - Παρατήρησε τις φωτογραφίες στις σελ. 45 και 47. Ποια άποψη φαίνεται να υιοθετεί ο σκηνοθέτης σε κάθε παράσταση;

Μενέλαος και Γερώνισσα (Κ. Αθανασόπουλος – Χ. Κουτσουδάκη, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελιάτος)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Μενέλαος, μετά τα συγκλονιστικά γι' αυτόν νέα, απομένει μόνος του στη σκηνή και προσπαθεί να ξεδιαλύνει τα όσα παράδοξα άκουσε.
 - Υποστηρίζεται ότι οι σκέψεις του φανερώνουν άνθρωπο αφελή και απλοϊκό, που φτάνει σε εύκολα συμπεράσματα. Είναι όμως έτσι; Ας σκεφτούμε τι έχει υποστεί μέχρι τώρα ο Μενέλαος και για ποιο λόγο.
 - Τι αισθάνεσαι για το Μενέλαο βλέποντάς τον να προσπαθεί να εξηγήσει τα ανεξήγητα;
- Ένα από τα κλειδιά για την ερμηνεία της στάσης του Μενέλαου είναι η επισήμανση ότι ο Ευριπίδης συνήθιζε να κατεβάζει τους ήρωες από το βήθρο, στο οποίο τους είχε τοποθετήσει το έπος, και να τους εμφανίζει με απόλυτα ρεαλιστικό τρόπο ως κοινούς καθημερινούς ανθρώπους.
 - Ας αναζητήσουμε στο Α' Επεισόδιο στοιχεία που καθιστούν το Μενέλαο τυπικό ευριπίδειο ήρωα.
 - Ποια είναι τα χαρακτηριστικά μιας εποχής, που αμφισβητεί τους μύθους και τα είδωλα; Εμείς σήμερα ζούμε σε μια τέτοια εποχή;

Ο μονόλογος τελειώνει. Ο Μενέλαος μένει στη σκηνή γεμάτος απορία και φόβο. Ποιον θα συναντήσει; Το θεοκλύμενο ή την Ελένη;

Ο επικός Μενέλαος (ερυθρόμορφη οινοκόπη του 5ου αι. π.Χ.)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

«Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΠΕΡΑΣΕ:
Η ΩΡΑ ΤΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ ΕΧΕΙ ΕΡΘΕΙ»

Ο Ευριπίδης ήταν ακόμη πιο τολμηρός με το να μετατρέψει τους δύο βασιλιάδες –αρχηγούς στο στρατό των Αχαιών– [τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο] σε βασιλιάδες φοβιτσιάρηδες [...] Ο Ευριπίδης ήταν ο πρώτος που άνοιξε [...] το δρόμο παρουσιάζοντας τους ήρωες ως ανθρώπους ζωντανούς και όχι τέλειους. [...] Αλλά μπορούμε επίσης να διαπιστώσουμε ότι ο συγγραφέας μας, με αυτό τον τρόπο, άνοιγε το δρόμο σε ένα ολόκληρο θέατρο, πολύ πιο κοντινό σε μας.

J. de Romilly (Από το J. de Romilly, *Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη*, μτφρ. Αγγελική Στασινοπούλου-Σκιαδά, Καρδαμίτσα)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με βάση τις πληροφορίες που μας δίνει ο ίδιος ο Μενέλαος για τον εαυτό του, να γράψετε το «βιογραφικό του σημείωμα» για το πρόγραμμα της παράστασης.
2. Ο μονόλογος του Μενέλαου θυμίζει την προλογική ρήση της Ελένης. Να συγκρίνετε τους δύο μονολόγους και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές ως προς: α) τα θέματα που θίγουν οι δύο ήρωες και τη σειρά με την οποία αυτά παρουσιάζονται, β) τον τρόπο με τον οποίο βλέπουν τη ζωή τους.
3. Υποθέστε ότι το Α' Επεισόδιο ξεκινά με την ταυτόχρονη εμφάνιση της Γερόντισσας και του Μενέλαου. Να αποδώσετε τις πληροφορίες του πρώτου μονολόγου του Μενέλαου μέσα από το διάλογο των δύο προσώπων. Ποια προβλήματα δημιουργούνται σ' αυτή την περίπτωση;
4. Να παρουσιάσετε σε ένα σύντομο συνεχές κείμενο τη συνάντηση του Μενέλαου με τη Γερόντισσα. Μπορείτε να αρχίσετε: «Η Γερόντισσα βλέποντας στην είσοδο του ανακτόρου ένα ρακένδυτο άντρα...».
5. Χωρίστε σε ενότητες τον τελευταίο μονόλογο του Μενέλαου (στ. 542-575) και δώστε έναν τίτλο σε καθεμία.
6. Να παρακολουθήσετε τις ψυχικές διακυμάνσεις του Μενέλαου σε όλο το Α' Επεισόδιο επισημαίνοντας ταυτόχρονα τους πιο χαρακτηριστικούς στίχους.
7. «Το απρόοπτο παντού καραδοκεί», υποστηρίζει ένας μελετητής για την *Ελένη* του Ευριπίδη. Ποια στοιχεία από το συγκεκριμένο Επεισόδιο θα μπορούσαν να στηρίξουν αυτή την άποψη;
8. Με αφετηρία την όλη παρουσία του Μενέλαου στο Α' Επεισόδιο, ποιες σκέψεις θα μπορούσατε να κάνετε για τη ζωή του ανθρώπου γενικότερα; Επιχειρήστε να εκφράσετε τους προβληματισμούς σας μέσα από δύο δικά σας αποφθέγματα, που θα μπορούσε να τα είχε πει και ο Μενέλαος.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Σκοπεύετε να παρουσιάσετε το Α' Επεισόδιο και προβληματίζεστε για το πώς θα αποδοθεί ο Μενέλαος (τραγική, κωμική ή κωμικοτραγική φιγούρα;). Παρουσιάζετε γραπτά την πρότασή σας, τονίζοντας εκείνα τα στοιχεία του κειμένου που τη στηρίζουν. Χωριστείτε στη συνέχεια σε μικρές ομάδες, ανάλογα με την άποψη που υιοθετήσατε, και επιχειρήστε να παίξετε τη σκηνή Γερόντισσας-Μενέλαου. (Δεν είναι απαραίτητο να απομνημονεύσετε τους στίχους ή να κρατάτε τα βιβλία σας. Μπορείτε και να αυτοσχεδιάσετε, με αφετηρία το κείμενο).

ΕΡΓΑΣΙΑ

Σας ζητούν να εμπλουτίσετε το λήμμα «Μενέλαος» για το «Λεξικό προσώπων της Μυθολογίας» του βιβλίου σας. Έχετε στη διάθεσή σας τα εξής αποσπάσματα: α) ραψωδίες Γ και Ρ της *Ιλιάδας*, β) ραψωδία δ της *Οδύσσειας*, γ) τραγωδίες του Ευριπίδη *Τρωάδες* και *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, δ) Α' Επεισόδιο της *Ελένης*. Προσπαθήστε να συντάξετε ένα κείμενο 200 λέξεων, που θα αναφέρεται στη δράση και το ήθος του Μενέλαου στην αρχαία ελληνική γραμματεία.

ΘΕΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Όσοι αποδελτιώνετε κάποια θέματα μπορείτε να συζητήσετε με τους καθηγητές σας ή μεταξύ σας τις δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζετε. Μια ακόμα υπόδειξη: το θέμα που αποδελτιώνετε μπορεί να επιμερίζεται σε επιμέρους ενότητες και άξονες. Ας εντοπίσετε τις πρώτες κατηγορίες του θέματός σας ταξινομώντας τα δελτία σας.

Άλλα θέματα: 8) πληροφορίες από το κείμενο για την όψη (σκηνογραφικοί, σκηνοθετικοί κτλ. δείκτες), 9) στοιχεία που μπορεί να θεωρηθούν κωμικά, 10) απρόοπτα περιστατικά.